

MAŽOJI LIETUVA KAIP LIETUVIŲ *ATMINTIES VIETA*: TEORINIS MODELIS

Hektoras Vitkus

ABSTRACT

The aim of the article is to present theoretical interpretation of the concept of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site in the contemporary Lithuanian historical narrative. The principal attention in the article is focussed on theoretical aspects that allow understanding the prerequisites of ideological receptions of the region of Lithuania Minor in the discourse of Lithuanian memory culture. From the empirical viewpoint, the content of stereotypes, images, and plots that realise the concept of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site is analysed.

KEY WORDS: Lithuania Minor, culture of memory, memory site, historical narrative, politics of history.

ANOTACIJA

Straipsnio tikslas – pateikti teorinę Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratos šiuolaikiniam lietuvių istoriniame naratyve interpretaciją. Pagrindinis dėmesys straipsnyje skiriamas teoriniams aspektams, leidžiantiems suvokti ideologines Mažosios Lietuvos regiono recepcijos lietuvių atminties kultūros diskurse prielaidas. Empiriniu požiūriu straipsnyje analizuojamas Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratą realizuojančių stereotipų, vaizdinių ir siužetų turinys.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Mažoji Lietuva, atminties kultūra, atminties vieta, istorinis naratyvas, istorijos politika.

*Dr. Hektoras Vitkus, Klaipėdos universiteto
Humanitarinių mokslų fakulteto Istorijos katedros lektorius
Herkaus Manto g. 84, LT-92294 Klaipėda
El. paštas: hektoras.vitkus@gmail.com*

Įvadas

Tiriant šiuolaikinės lietuvių atminties kultūros¹ sanklodos problemas, neišvengiamai susiduriama su istorinių regionų, kaip savitų *atminties vietų*² (angl. *memory sites*, vok. *Gedächtnissort*, pranc. *lieux de mémoire*), *atminties erdvių* arba *atminties laukų*, sąvokomis. Jos ypač svarbios bandant analitiškai įvertinti ir Mažosios Lietuvos regiono refleksijos lietuvių istoriniame naratyve sampratą. Išties viešajame lietuvių visuomenės diskurse apstu siužetų, kuriuose Mažajai Lietuvai suteikiama lietuvių tautinei tapatybei išskirtinio regiono prasmė. Tad jau vien pastaroji ypatybė provokuoja kelti klausimą, kokio semantinio turinio archetipai (įvaizdžiai, vaizdiniai arba

¹ *Atminties kultūros* (vok. *Gedächtniskultur*, angl. *Culture of memory*) definicija apibrėžia visuomenėje vyraujančią kolektyvinės atminties formą, kuri atlieka grupinės (tautinės, kultūrinės, socialinės, politinės) tapatybės stabilizavimo funkciją (žr.: NIKŽENTAITIS, A. Įžangos žodis. Istorija, kolektyvinė atmintis, atminties ir atminimo kultūros. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 8).

² *Atminties vieta* – tai visuomenės atminčiai ir atminimo kultūrai svarbus istorinės praeities elementas (įvykis, personalija, reikšmingo įvykio vieta etc.) arba istoriškai susiformavęs simbolis. Atminties vietų semantinę reikšmę perteikia visuomenės istorinę sąmonę palaikantys istoriniai naratyvai, siužetai, stereotipai, įvaizdžiai, vaizdiniai ir kiti semantiniai suvokiniai (žr.: NORA, P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. No 26 (Special Issue: Memory and Counter-Memory), 1989, p. 7–24. Taip pat: STALIŪNAS, D. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius, 2008, p. 7).

stereotipai)³ formuoja Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, reikšmę. Be abejonės, pastarasis klausimas skatina įvertinti ir teorines, ir empirines Mažosios Lietuvos įvaizdžio sandaros ypatybes. Pirmiausia reikėtų pabrėžti, kad tiek istoriografijoje, tiek ir publicistinio turinio literatūroje Mažoji Lietuva neretai įvardijama kaip specifinės kultūrinės sanklodos regionas, nes jo istorinės raidos ypatybės buvo nulemtos skirtingų etninių grupių *tapatybės ideologijų*⁴ (vokiškosios, lietuviškosios, žydiškosios) koegzistencijos. Kita vertus, lietuviškojoje istoriografijoje dominuoja Mažosios Lietuvos, kaip regiono, nulėmusio esminius lietuvių tautinio konsolidavimo(si) XIX a. pab. – XX a. pr. vektorius, įvaizdis. Išties šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve su Mažąja Lietuva siejama nemažai lietuviškosios tapatybės ideologiją palaikančių reikšmių (pvz., lituanistikos užuomazgų, etninių tradicijų, diasporinio tautiškumo suvokinių) ir simbolinių figūrų (pvz., Herkaus Manto, Martyno Mažvydo, Kristijono Donelaičio, Jurgio Zauerveino, Martyno Jankaus), kurios lietuvių istorinėje sąmonėje palaiko tradicinę nuostatą, kad be Mažosios Lietuvos pozityvios įtakos šiandieninė lietuvių tautinė tapatybė išsiskirtų visiškai kitokiomis savybėmis. Šiuo požiūriu ypač svarbios yra situacinės minėtų semantinių reikšmių ir simbolinių figūrų samplaikos: pavyzdžiui, Herkus Mantas viešajame diskurse dažniausiai reflektuojamas kaip kovotojas su užkariautojais, o jo vadovautas Didysis prūsų sukilimas (1260–1274 m.) – kaip veiksnys (vadinamasis „prūsų skydas“), slopinęs Vokiečių ordino veržimąsi į Lietuvą. Tuo pat metu Martynas Mažvydas reflektuojamas kaip lietuviškos raštijos ir spaudos pradininkas, Kristijonas Donelaitis – kaip lietuvių grožinės literatūros pirmievis, Jurgis Zauerveinas – kaip lietuvių tapatybės Prūsų Lietuvoje puoselėtojas ir lietuvininkų tautinio atgimimo Klaipėdos krašte skatintojas⁵, Martynas Jankus – kaip Mažosios Lietuvos patriarchas⁶. Pastarieji stereotipai – vieni dažniausių šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve figūruojančių Mažosios Lietuvos įvaizdžio archetipų, kurių visuma iš esmės sudaro prielaidą aktualizuojamą regioną vertinti kaip lietuvių kultūrinei atminčiai reikšmingą *atminties vietą*. Kita vertus, pastaroji ypatybė verčia analitiškai eksplikuoti kol kas mažai tyrinėtus Mažosios Lietuvos recepcijos lietuvių atminties kultūroje klausimus: kokios ideologinės paradigmos lemia Mažosios Lietuvos refleksijos lietuvių istoriniame naratyve turinį ir kokie Mažosios Lietuvos įvaizdžio elementai leidžia lietuvių atminties kultūrai akceptuoti šį regioną kaip savo *atminties vietą*?

Be abejonės, Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratos problemą leidžia aktualizuoti ne tik teorinės koncepcijos, bet ir empiriniai momentai. Čia pirmiausia reikia išskirti aplinkybę, kad dėl ideologinio ir politinio pobūdžio veiksnių įtakos daugkartines transformacijas patyrė suvokinių, lemiančių Mažosios Lietuvos, kaip *atminties vietos*, sampratą, turinys. Tarpukariu lietuvių istoriniame naratyve Mažoji Lietuva (ypač Klaipėdos kraštas) buvo reflektuojama kaip vokiečių kolonizuotų ir germanizuotų vakarų baltų (prūsų, kuršių) žemės (kaip žinoma, lietuviai buvo traktuojami teisėtais jų paveldėtojais)⁷. Šios prieigos pagrindu ilgainiui susiformavo tarp-

³ Minėti archetipai tyrime traktuojami kaip tam tikri metaforiniai naratyvai, funkcionuojantys kaip šiandieninio lietuvių istorinio naratyvo siužetus konstruojantys ir palaikantys mechanizmai.

⁴ *Tapatybės ideologijų konkurencijos* teoriniai aspektai ir praktinės raiškos Klaipėdos mieste XX a. išsamiai aptiriamos istoriko Vasilijaus Safronovo disertacijoje „Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX amžiaus Klaipėdos atvejo tyrimas“ (plačiau žr.: SAFRONOVAS, V. *Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX amžiaus Klaipėdos atvejo tyrimas*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2011).

⁵ *Georgas Sauerweinas ir lietuvių tautinis atgimimas XIX a. pabaigoje*: tarptautinė mokslinė konferencija: IV tarptautinis G. Sauerweino mokslinis simpoziumas Klaipėdoje. Klaipėda, 2005.

⁶ BARANAUSKAS, M. *O nerija, lietuviškoji, nuostabioji*. Klaipėda, 2001, p. 121–122.

⁷ VALSONOKAS, R. *Klaipėdos problema*. [Klaipėda, 1932]. Fotografuotas leidinys. Vilnius, 1989, p. 1–3. VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi Didžiojo karo: istorijos ir statistikos šviesoje*. Vilnius, 2008, p. 39–40.

karių lietuvių tapatybės ideologijai artimas Mažosios Lietuvos, kaip etninio-geografinio regiono, įvaizdis, kuriuo, pažymėtina, nevengė manipuliuoti ir sovietinis istorinis naratyvas, pateikęs savitas SSRS 1919–1923 m. diplomatinės paramos Lietuvos Respublikai Klaipėdos krašte, SSRS vaidmens Sausio 15-osios sukilimo kontekste, 1945 m. Klaipėdos išvadavimo ir „grąžinimo“ Lietuvai (Lietuvos SSR) interpretacijas⁸. Tačiau posovietinio periodo lietuvių istoriniame naratyve išgalėjo Mažosios Lietuvos, kaip etninio-istorinio regiono, įvaizdis, paremtas arealiniu regiono (pvz., etnografinės Lietuvos) apibrėžimu. Svarbiausiu skiriamuoju šio įvaizdžio elementu laikytina ideologema, akcentuojanti lietuvininkų etnosą ir Didžiosios Lietuvos lietuvių „genetinį“ („kultūrinio gentiškumo“ prasme) ryšį⁹ (pvz., net viena Prūsų Lietuvos autochtoninių grupių – nadruviai – ilgainiui pradėti traktuoti kaip vakariniai lietuviai, taip, manytina, stengiantis pabrėžti šio krašto lietuviškumą¹⁰). Savo ruožtu XX–XXI a. sandūroje šis regionas įvardijamas etnografiniu arba etnokultūriniu Mažosios Lietuvos regionu, išsiskiriančiu savitomis kultūrinės atminties konteksto ypatybėmis.

Visos minėtos reikšmės rodo, kad Mažoji Lietuva nūdienos lietuvių istoriniame naratyve reflektuojama kaip specifinė lietuvių *atminties vieta*. Šio teiginio pagrįstumą, manytina, patvirtina tokie reiškiniai kaip 2010 m. didelį Lietuvos Respublikos institucijų susirūpinimą sukėlęs precedentas dėl Donelaičio memorialinio muziejaus Tolminkiemyje (Kalininingrado sritis) išlikimo klausimo¹¹ bei Šilutės miesto paskelbimas 2011-ųjų metų Lietuvos kultūros sostine¹². Pastarųjų procesų kontekste ypač svarbios atrodo diskusijos dėl Mažosios Lietuvos, kaip vieno iš Lietuvos Respublikos administracinių (sub)regionų, statuso¹³. Visa tai rodo, kad Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, įvaizdžio aktualumas neapsiriboja vien istorinių ir kultūrinių reikšmių kompetencija. Panašu, kad Mažosios Lietuvos refleksija šiandiniame lietuvių istoriniame naratyve yra svarbi ir politiniu požiūriu. Pastarąją prielaidą patvirtina mokslinėje literatūroje daroma išvada, kad istorinės praeities įamžinimo ir atminimo problemos aštriausiai reiškiasi vadinamuosiuose „paribio

⁸ Pavyzdžiui, „Tarybų Lietuvos enciklopedijos“ 3-iajame tome teigiama, kad Mažoji Lietuva – tai „istorinė sritis, susidariusi XVI a. abipus Priegliaus ir jo intakų ir Nemuno žemupio baseine iš kryžiuočių XIII a. – XIV a. pr. užkariautų baltų žemių Nadruvos, Skalvos, Pilsoto, Sembos, didumos Bartos, Š. Notangos, Keklio p. v. ir Karšuvo v. pakraščiu“. Taip pat teigiama, kad Mažąją Lietuvą, Prūsų Lietuvą buvo vadinamos tik tos teritorijos, kuriose lietuviai XVIII a. sudarė gyventojų daugumą (*Tarybų Lietuvos enciklopedija*, T. 3. Vilnius, 1987, p. 26–27). Būtina pažymėti, kad panašios pozicijos, tačiau tik Klaipėdos (Memelburgo) pilies pastatymo interpretacijoje, yra laikomasi ir „Mažojoje lietuviškojoje tarybinėje enciklopedijoje“ (*Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija*, T. II, 1968, p. 151).

⁹ MATULEVIČIUS, A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 17–20.

¹⁰ Čia verta akcentuoti tai, kad viešajame lietuvių istoriniame naratyve nadruviai, skalviai ir sembai neretai traktuojami kaip vakarų baltų gentys, nespėjusios prisijungti prie XIII a. kuriamos Lietuvos valstybės (JUŠKA, A.; MALIŠAUSKAS, J.; PUPŠYS, V. *Lietuvininkų žemės*. Kaunas, 1994, p. 7–18). Kita vertus, būtina pažymėti, kad tarpukario Lietuvos oficialiajame istoriniame diskurse minėti etnosai buvo traktuojami kaip „lietuviškos prūsų gentys“ (žr.: MATUSAS, J. Lietuvių būdo bruožai. *Aidas*, 1938 04 29, Nr. 1, p. 3). Verta pažymėti ir tai, kad sovietiniu periodu minėtasias etnines grupes mėginta priskirti „vakariniams lietuviams“ (*Lietuvos TSR istorija*, T. 1. Vilnius, 1957, p. 60–62).

¹¹ SAFRONOVAS, V. Kodėl Rusijos stačiatikių cerkvei prireikė buvusių Rytų Prūsijos pilių ir bažnyčių? *Kultūros barai*, 2010, Nr. 12, p. 16–18.

¹² Derėtų pažymėti, kad Šilutės paskelbimo Lietuvos kultūros sostine sprendimą paskatino siekis paminėti 500-ąsias šio miesto metines. Tad jubiliejinių renginių kontekste Šilutė buvo reprezentuojama kaip bene svarbiausias etnografinio Mažosios Lietuvos regiono centras (žr.: Šilutė budins Mažosios Lietuvos dvasią. *Savivaldybių žinios*. 2011, Nr. 7, p. 7. Būtina pabrėžti, kad pastarosios intencijos Lietuvos istorikų bendruomenės dalies buvo įvertintos ganėtinai kontroversiškai (žr.: Istorikė Silva Pocyte – Šilutės miestui – viso labo 70 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011 04 06]. Prieitis per internetą: <<http://www.silutei500.lt/index.php/vykiai/124-istorik-silva-pocyt-iluts-miestui-viso-labo-70.html>>).

¹³ KONDRATIENĖ, V. Išvados dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktos „Apskričių reformos koncepcijos (projekto)“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2009 08 15]. Prieitis per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21319&p_k=1.

regionuose“, nes jų istorinė raida išsiskiria ne tik etninio (pvz., etninės tapatybės ideologijų konkurencija), bet ir politinio (pvz., administracinių sričių nustatymas) pobūdžio įtampomis¹⁴. Tad neatsitiktinai, kai kurių autorių nuomone, „paribio regiono“ atminties kultūros tradicijai reikėtų priskirti ir Mažosios Lietuvos reprezentacijas. Šio momento įvertinimas ypač svarbus siekiant suvokti Mažosios Lietuvos regiono „įsisavinimo“ procesus sovietinės okupacijos laikotarpiu, kai SSRS atitekusioje Rytų Prūsijos teritorijoje stengtasi retušuoti etninę regiono specifiką ženklinančius žymenis. Sąlygos tokios „kolektyvinės amnezijos“ skatinimo praktikai buvo išties palankios: viena vertus, Sovietų Sąjungos sociokultūrinė politika ir sovietinės ideologijos nepakantumas „vokiškumui“, kita vertus, iš įvairių Sovietų Sąjungos teritorijų susikėlusių ir naują gyvenimo būdo istoriją šiame regione pradėjusių žmonių¹⁵ veikla buvo esminiai veiksniai, lėmę atminties ženklų apie rytprūsietišką Mažosios Lietuvos istorinę praeitį (iš)nykimą. Tačiau, kita vertus, Mažosios Lietuvos (ypač Klaipėdos krašto) kultūriniame kraštovaizdyje atsirado erdvė naujoms – lietuvių atminties – kultūros simbolių ir kanonų į(si)tvirtinimui.

Apžvelgiant mokslinės literatūros, aktualizuojančios Prūsijos Lietuvos regiono refleksijos lietuvių atminties kultūroje problematiką, reikia konstatuoti, kad teorinių tyrimų, bandančių įvertinti Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietas*, sampratos galimybes, nėra daug¹⁶. Kita vertus, konstruktyvesnį Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietas*, refleksijos lietuvių istoriniame naratyve tyrimą komplikuoja ne panašių tyrimų trūkumas, bet tradicija Mažosios Lietuvos vaizdinį traktuoti kaip savaime suprantamą lietuvių atminties kultūros artefaktą, neaktualizuojant jo semantinio (ideologinio, kultūrinio antropologinio ir psichologinio) kompleksiskumo. Tačiau ir lietuvių, ir užsienio (daugiausia vokiečių) istoriografija jau disponuoja Mažosios Lietuvos etninių ir konfesinių grupių tapatybių sanklodos ir istorijos politikos tendencijų Klaipėdos krašte tarpukario, pokario ir sovietinės okupacijos laikotarpiais tyrimų (čia pirmiausia minėtini Silvos Pocyťės¹⁷, Vasilijaus Safronovo¹⁸, Nijolės Strakauskaitės¹⁹, Domo Kauno²⁰, Vyganto Vareikio²¹, Joachimo Tauberio (*Joachim*

¹⁴ CSÁKY, M. Geschichte und Gedächtnis. Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren. Das Beispiel Zentraleuropas. In *Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus*, Österreichische Osthefte 44/2002. Hrsg. A. IVANIŠEVIČ; A. KAPPELER; W. LUKAN; A. SUPPAN. Wien–Frankfurt a/Main, 2002. S. 61–80.

¹⁵ MILERYTĖ, G. *Mažosios Lietuvos lietuvių egziliniai likimai 1944–1959*. Vilnius, 2009, p. 10.

¹⁶ Šiuo požiūriu reikšmingiausiu moksliniu tyrimu reikėtų laikyti istorikės Nijolės Strakauskaitės veikalą „Kultūros kraštovaizdis prie Kurių marių“ (žr.: STRAKAUSKAITĖ, N. *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*. Klaipėda, 2010).

¹⁷ POCYTĖ, S. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002. POCYTĖ, S. Regioninės istorinės savimonės formavimas laikraštyje „Mažoji Lietuva“ 1988–1991 m. *Res Humanitariae*, 2007, Nr. 1, p. 43–55.

¹⁸ SAFRONOVAS, V. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, T. XVII). Sud. S. POCYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 79–99. SAFRONOVAS, V. „Lietuviškosios“ praeities aktualizavimas kaip tapatumo orientacijos raiška pokario Klaipėdoje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2007/2. Vilnius, 2008, p. 59–84. SAFRONOVAS, V. Santykio su praeitimi bruožai Klaipėdos mieste XX–XXI amžių sandūroje. *Istorija*, 2009, Nr. 4(76), p. 39–53. SAFRONOVAS, V. Prarastoji Klaipėda: 1944–1969 metai. In DEMERECKAS, K., SAFRONOVAS, V. *Klaipėda 1945–1965...* Klaipėda, 2010, p. 6–39. SAFRONOVAS, V. Atminties orientavimas ir mentalinis Klaipėdos integravimas Lietuvoje XX amžiuje. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 65–112.

¹⁹ STRAKAUSKAITĖ, N. Mažosios Lietuvos elito identiteto problema: kultūrinis diskursas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1–2, 2001, p. 66–76.

²⁰ KAUNAS, D. *Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas. Vertės ir interesų sankirtos požiūriu*. Vilnius, 2004.

²¹ VAREIKIS, V. Der Umgang mit Denkmäler in Klaipėda. *Annaburger Annalen*, Nr. 7, 1999, S. 95–100.

Tauber)²², Artūro Hermano (*Arthur Hermann*)²³ darbai) patirtimi, kuri, be abejonės, yra aktuali ir šiame straipsnyje analizuojamos problematikos požiūriu.

Tyrimo tikslas yra pateikti teorinę Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratą šiauriniame lietuvių istoriniame naratyve interpretaciją. Uždaviniai: 1) aptarti teorinius aspektus, leidžiančius suvokti ideologines Mažosios Lietuvos regiono recepcijos lietuvių atminties kultūros diskurse prielaidas; 2) išanalizuoti Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratą realizuojančių stereotipų, vaizdinių ir siužetų turinį.

Metodologiškai šis tyrimas yra orientuotas į istorinių siužetų, vaizdinių, stereotipų, ideologemų ir simbolių, lemiančių Mažosios Lietuvos sampratą šiauriniame lietuvių istoriniame naratyve, kritinę analizę. Pastaroji metodologinė prietis paskatino analizės objektu nusistatyti Mažosios Lietuvos, kaip specifinės *atminties vietos*, lietuvių kultūrinėje atmintyje identifikavimo problemą.

1. Mažoji Lietuva kaip lietuvių atminties kultūros ideologinis žymuo

Atminties kultūros reiškinius apibendrinančioje teorinėje literatūroje priimta laikytis nuostatos, kad *atminties vietos* fenomenas rodo etnosų, tautų, socialinių grupių arba – ypač retais atvejais – viso sociumo pretenzijas istorinės praeities ir ją „įvietinančių“ *atminties erdvių* atžvilgiu²⁴. Vadinausi, galima teigti, kad šiauriniame lietuvių istoriniame naratyve nusistovėjusio Mažosios Lietuvos įvaizdžio elementai (suvokiniai, vaizdiniai ir siužetai) yra simbolinė lietuvių atminties kultūros puoselėjamų aspiracijų „įsivertinti“ pastarajame regione išraiška. Taigi darytina prielaida, kad Mažosios Lietuvos refleksijos šiaurinėje lietuvių atminties kultūroje problematika yra susijusi su Lietuvos istorijos politikos aktualijomis, atskleidžiančiomis reikmę bendroje Prūsijos Lietuvos istorijos retrospektyvoje įdiegti savo istorines interpretacijas ir ideologines reikšmes²⁵. Pastarasis leitmotyvas tampa ypač akivaizdus šiaurinio lietuvių istorinio naratyvo tezėse, kuriose Mažoji Lietuva aktualizuojama ne tik kaip istorinis Rytprūsių regionas, bet ir kaip (dažniausiai *tik* kaip) lietuvininkų kultūrinės atminties dominuojamas arealas. Suprantama, kad pastaroji nuostata neretai tampa akstinu, leidžiančiu lietuvininkais įvardyti demografiniu požiūriu gausiausią²⁶ Prūsų Lietuvos gyventojų grupę – valstietiją, kurios didesnioji dalis, kai kurių autorių teigimu, ilgainiui pasidavė vokiečių kultūros įtakai, prarado savo etninę identitetą ir „suvokietėjo“²⁷. Manytina, ideologines minėtų vertinimų intencijas nesunku suvokti remiantis Pjero Nora (*Pierre Nora*) ir jo bendraminčių suformuluotos *atminties vietų* teorijos²⁸ teiginiu, pabrėžiančiu, kad modernių visuomenių kultūrinėje atmintyje *atminties vietų* integravimas remiasi etniškai, nacionalistiškai arba po-

²² TAUBER, J. Der unbekannte Dritte. Die Kleinlitauer im Memelgebiet 1918–1939. In „Der Fremde im Dorf“. Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte. Rex Rexheuser zum 65. Geburtstag. Hrsg. H.-J. BÖMELBURG; B. ESCHMENT. Lüneburg, 1998, S. 85–104.

²³ HERMANN, A. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000.

²⁴ NORA, P. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, No 26 (Special Issue: Memory and Counter-Memory), 1989, p. 7–24. NORA, P. „Gedächtniskonjunktur“. In *Transit 22 (Winter 2001/2002): Das Gedächtnis des Jahrhunderts*. Frankfurt a. Main, 2002, S. 18–31. SCHAMA, S. *Landscape and Memory*. London, 1995, p. 24.

²⁵ SAFRONOVAS, V. „Lietuviškosios“ praeities aktualizavimas..., p. 60, 70–72, 73–83.

²⁶ Pvz., 1900 metų duomenimis, Mažosios Lietuvos lietuvininkai (106 230 asmenų) buvo gausiausia lietuviškai kalbančiųjų grupė po Rusijos imperijos lietuvių (MEDIŠAUSKIENĖ, Z. Laikas – erdvė – žmogus. In *Lietuvos istorija*, t. VIII, d. I. *Devynioliktasis amžius: visuomenė ir valdžia*. Sud. T. BAIRAŠAUSKAITĖ; Z. MEDIŠAUSKIENĖ; R. MIKNYS. Vilnius, 2011, p. 117).

²⁷ BAGDONAVIČIUS, V. Dramatiškasis septynių šimtmečių santykių akordas. In *Vydūnas. Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius, 2001, p. 9–11.

²⁸ NORA, P. Between Memory and History...

litiškai motyvuotomis ideologinėmis nuostatomis, vertybinėmis skalėmis ir simboliškai iniciacija²⁹. Tad šiuo požiūriu šiandieninis lietuvių atminties kultūros diskursas Mažosios Lietuvos įprasminimo atžvilgiu taiko moderniems sociumams įprastą *atminties vietų* adaptavimo savo aksiologinėje sistemoje procedūrą, kai svarbiausio įrankio funkcijos yra suteikiamos lietuvišką tautinę tapatybę konsoliduojančiai ideologijai ir ją realizuojančiai istorijos politikai³⁰. Manytina, pastarasis teiginys leidžia geriau suvokti, kodėl lietuvių atminties kultūros diskurse vertingais ir saugotinais elementais yra traktuojami kone visi su lietuviškąja Mažosios Lietuvos praeitimi sietini artefaktai: lietuvininkų paveldą įprasminantys paminklai, memorialiniai objektai, meno kūriniai ir kiti atminimai apie lietuvišką krašto praeitį generuojantys etnografiniai kultūrinio kraštovaizdžio elementai (pvz., hidronimai, toponimai etc.). Netenka abejoti, kad minėtasis *atminties vietų* adaptavimo atminties kultūroje mechanizmas įgalina palaikyti kanoninius Mažosios Lietuvos įprasminimo lietuvių istoriniame naratyve siužetus, funkciškai orientuotus į lietuvių tautinės tapatybės palaikymą. Čia reikia prisiminti ir geografo Brajano S. Osborno (*Brian S. Osborne*) išvalgą, jog „kultūrinę atmintį palaikančių reikšmių požiūriu reikšmingi yra ne tik kultūriniai kraštovaizdžiai, bet ir legendinės, mitologizuotos teritorijos, ypač kai jos simboliškai suvokiamos kaip tėvynė, gimtinė, protėvių žemė“³¹. Šią tezę konstruktyviai papildė istoriko Frithjof Benjamino Šenko (*Frithjof Benjamin Schenk*) teiginys, kad *atminties vietos* fenomenas atminties ir atminimo kultūrų elementų visumos kontekste neturėtų būti suprantamas tik kaip lokalinėmis skirtimis (pvz., geografiniais žymenimis, ūkinėmis, istorinėmis, politinėmis, etnolingvistinėmis, religinėmis, visuomeninėmis, kultūrinio paveldo ypatybėmis³²) apribota geografinė erdvė. Jo įsitikinimu, *atminties vietų* galima abstrahuoti ir kaip tam tikrą visuomenės kolektyvinėje sąmonėje įsitvirtinusių simbolių istorinio įvykio vietos ir laiko vaizdinį, kuris funkcionuoja kaip savita mentalinė „simbolinė figūra“³³. Tad galima teigti, kad Mažosios Lietuvos regiono, kaip lietuvių *atminties vietos*, definicija visų pirma sietina su lietuvių atminties kultūrai ir istoriniam naratyvui ideologiškai bei politiškai aktualiais ženklais, simboliais ir reikšmėmis, kurių semantinis turinys priklauso nuo jų reflektuojančių šiandieninės lietuvių visuomenės grupių saviidentifikacijos (pvz., etninio, tautinio, konfesinio arba socialinio prisiskyrimo).

Išdėstyti teiginiai leidžia iš šiandieninių lietuvių istorinį naratyvą determinuojančių ideologinių reikšmių konteksto išskirti mažiausiai dvi verifikuotinas Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, sampratos apibrėžtis: 1) Mažąją Lietuvą kaip tam tikrą geografinę erdvę, kuriai lietuvių istorinis naratyvas suteikia lietuvininkų etninę tapatybę suformavusių kultūrinių veiksnių (lietuviškos raštijos, lietuviškos grožinės literatūros, lietuviškųjų kultūrinių organizacijų) arealo (Tilžė, Ragainė, Karaliaučius, Klaipėda) reikšmę, ir 2) lietuvių atminties kultūros komunikacinių (žiniasklaidos, muziejų, memorialų) kontekstų suformuotą Mažosios Lietuvos, kaip abstrahuotos *atminties vietos* (įsivaizduojamos „simbolinės tėvynės“), įvaizdį. Panašu, kad ir pirmuoju, ir antruoju atveju Mažo-

²⁹ NORA, P. Between Memory and History... p. 8.

³⁰ *Istorijos politikos* kategorija šiame straipsnyje reflektuojama kaip kova dėl galios paveikti, formuoti ir kontroliuoti visuomenės atmintį ir jos tapatumą, siekiant užtikrinti funkcionuojančios politinės sistemos vidaus ir išorės legitimumą (plačiau žr.: LOPATA, R. *Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos = Politicians and History: Conceptions of history by Algirdas Brazauskas and Vytautas Landsbergis*. Vilnius, 2010, p. 8).

³¹ OSBORNE, S. B. Landscapes, Memory, Monuments, and Commemoration: Putting Identity in its Place. *Canadian Ethnic Studies*, 2001, vol. 33, issue 3, p. 33–77.

³² Būtent pastaraisiais kriterijais regionų sampratą siūlo apibrėžti istorikė Ingė Lukšaitė. Plačiau žr.: LUKŠAITĖ, I. Lokalinės istorijos sampratos. In *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis*: mokslinių straipsnių rinkinys. Vilnius, 2005, p. 10.

³³ SCHENK, F. B. Mental Maps. Die Konstruktion von geographischen Räumen in Europa Seit der Aufklärung. Literaturbericht. *Geschichte und Gesellschaft*, Bd. 28, 2002, S. 493–514.

sios Lietuvos įvaizdį šiandieninės lietuvių atminties kultūros reikšmių kontekste reikėtų vertinti kaip simbolinio-ideologinio mąstymo figūrą, kurios semantinį turinį lemia ne tik lietuvių visuomenės galimybės adekvačiai įvertinti istorijos raidos procesus, bet ir nuostata suteikti jiems aksiologines vertes. Todėl bandymas suvokti teorines Mažosios Lietuvos refleksijos lietuvių istoriniame naratyve apibrėžtis pirmiausia skatina kelti klausimą, kokios ideologinio pobūdžio interpretacijos Mažosios Lietuvos regiono įvaizdžiui suteikia simbolines lietuvių *atminties vietos* funkcijas?

Iškelto klausimo analizę reikėtų pradėti nuo lietuvių istoriniame naratyve figūruojančių nuostatų, kuriose Mažoji Lietuva reflektuojama kaip lietuviškos erdvės regionas. Tai yra laikomasi pozicijos, kad ir istoriškai, ir etniniu požiūriu Mažoji Lietuva yra lietuviškas arealas. Todėl Mažoji Lietuva neretai apibrėžiama kaip etnografinės Lietuvos dalis, kurioje demografiniu požiūriu vyraavo lietuvininkų etnosas. Verta pažymėti, kad tokia traktuotė buvo būdinga ir kai kurių tarpukario lietuvių autorių (pvz., Vinco Vileišio, Povilo Pakarklio, Anso Bruožio) išvalgose, kuriose *Mažosios Lietuvos* sąvoka buvo vartojama kaip „krašto lietuviškumą įrodantis vardas“³⁴. Tad ir šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve vyrauja vaizdiniai, kuriuose Mažoji Lietuva reflektuojama, pirma, kaip geografiškai-teritoriškai (pvz., dabartinėmis Klaipėdos krašto ir Karaliaučiaus/Kaliningrado srities ribomis³⁵) apibrėžtas istorinis regionas, antra, jo istorinė praeitis pirmiausia siejama su lietuvių (lietuvininkų, mažlietuvių, Prūsijos lietuvių) etnokultūrinės genezės procesais. Teigtina, kad šiuo atveju galima kalbėti apie vaizdinio tipą, kuriame Mažosios Lietuvos regionas semantiškai vertinamas kaip istoriškai susiklosčiusi specifinė, kitiems Lietuvos etniniam regionams nebūdinga, lietuvių etnokultūrinės raiškos erdvė. Būtent pastarąją simbolinę konstrukciją remiasi Visuotinėje lietuvių enciklopedijoje pateikta Mažosios Lietuvos sampratos eksplikacija, pagal kurią Mažoji Lietuva apibūdinama ne tik kaip „istorinė sritis, per šimtmečius susidariusi Priegliaus upyne ir prie Nemuno žemupio“³⁶, bet ir kaip brutalia jėga Vokiečių ordino XIII–XIV a. užkariautas regionas, kuriame per visą XIII–XX a. pr. laikotarpį tarp atėjų vokiečių ir vietinių gyventojų lietuvininkų tvyrojo etninės, socialinės ir kultūrinės kolizijos atmosfera³⁷. Manytina, šiuo atveju susiduriame su ideologema, kurios reikšminis turinys suponuoja Mažosios Lietuvos, kaip „praeityje neišvaldytos teritorijos“, ir išorinių jėgų (Vokiečių ordino) sužlugdyto lietuvių etninės raidos proceso vaizdinį, palaikantį lietuvių istoriniame naratyve funkcionuojančius stereotipus apie archajišką Mažosios Lietuvos kultūrą ir lietuvininkus kaip „kitokių“ (arba „netikrų“) lietuvių etnosą. Nesunku pastebėti, kad išskirtojo Mažosios Lietuvos geografinės lokalizacijos ir istorinės raidos vaizdinio akcentai sutampa su tarpukario lietuvių istoriniame naratyve susiklosčiusia nuostata reflektuoti Mažąją Lietuvą (ir ypač Klaipėdos kraštą) lietuvių etnogenezės projekcijų ir joms grėsmės kėlusiu politinių bei kultūrinių (pvz., tokių kaip akultūracija, asimiliacija ir germanizacija) veiksmų kontekste. Tarpukario lietuviui neturėjo kilti abejonių dėl Klaipėdos krašto (iš dalies ir dėl Mažosios Lietuvos) lietuviškumo bei šiame regione įsitvirtinusių „atėjų“ keliamo pavojaus. Manytina, tarpukariu susiklosčiusių stereotipų įtaka būtų galima paaiškinti ir šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve giliai įsišaknijusius vaizdinius apie „vokiečių išstisus šimtmečius dėtąs

³⁴ VILEIŠIS, V. *Tautiniai santykiai Mažojoje Lietuvoje ligi didžiojo karo istorijos ir statistikos šviesoje*. Vilnius, 2009, p. 28–31. PAKARKLIS, P. *Mažoji Lietuva vokiečių mokslo šviesoje*. Klaipėda, 1935, p. 1. BRUOŽIS, A. *Mažoji Lietuva. Jos amžių įvykiai*. Klaipėda, 1929, p. 3–4, 19–21.

³⁵ VAITEKŪNAS, S. Lietuvos valstybės teritorijos ir sienų raida. *Klaipėda*. 1997 10 25, p. 22.

³⁶ Tiesmukiškesnis Mažosios Lietuvos, kaip lietuviams priklausiusio regiono, apibūdinimas pateiktas informacinio pobūdžio leidinyje „Mūsų Lietuva“, kuriame Mažoji Lietuva apibrėžiama kaip „pietvakarinės lietuvių žemės abiejose Nemuno žemupio pusėse“ (žr.: *Mūsų Lietuva*. Sud. B. KVIKLYS, t. IV. Vilnius, 1992, p. 609).

³⁷ Mažoji Lietuva. In *Mūsų Lietuva: Krašto vietovių istoriniai, geografiniai, etnografiniai bruožai*. Sud. B. KVIKLYS, t. 4. Vilnius, 1992, p. 615–626.

pastangas su šaknimis sunaikinti Mažosios Lietuvos lietuviškumą“ ir ginklų bei prievartine asimiliacija lietuvininkams primesti savąją kultūrą³⁸. Tokiame kontekste lietuvininkų etnos istorinė patirtis tampa negatyvia Mažosios Lietuvos įvaizdžio konotacija, nes regionas reflektuojamas kaip vokiečių (germaniškosios) ir lietuvių (baltiškosios) civilizacijų susidūrimo erdvė.

Apžvelgtos ideologinės reikšmės leidžia teigti, kad esminiu Mažosios Lietuvos regiono istorinės raidos veiksniu šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve išskiriamas „lietuviškasis elementas“. Būtent jis, dalies autorių, analizuojančių Prūsijos lietuvių etnos raidos problematiką, tvirtinimu, patyrė didžiausią grėsmę iš užkariautojų ir susidūrė su negatyviomis asimiliacijos bei akultūracijos pasekmėmis, inspiruotomis Vokiečių ordino, Prūsijos kunigaikštystės ir Prūsijos karalystės, Vokietijos imperijos, Trečiojo Reicho, Sovietų Sąjungos ir šiandieninės Rusijos politikos³⁹. Tad nestebina, kad šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve Mažajai Lietuvai teikiamas regiono, kuriame minėtasis „lietuviškasis elementas“ patyrė fatališko likimo smūgius, įvaizdis. Manytina, pastaroji ideologema lemia, kad lietuvių istoriniame naratyve su Mažosios Lietuvos regionu susiję istoriniai vaizdiniai išsiskiria ne tik herojinio, bet ir viktimizacinio turinio reikšmėmis. Ypač tai pasakytina apie vaizdinius, pabrėžiančius ideologinį (pasaulėžiūrinį, moralinį) ir politinį (karinės strategijos prasme) XIII a. vykusią prūsų ir lietuvių kovą su Vokiečių ordinu ryšį, aktualizuojant tokius lietuvių istoriniam naratyvui reikšmingus įvykius kaip 1242–1249 ir 1260–1274 metais įvykė prūsų sukilimai ir tradiciškai primenant Gediminaičių (Algirdo, Kęstučio ir Vytauto) pretenzijas į patrimonines skalvių, nadruvių, kuršių žemes, plytėjusias „nuo Alnos upės iki Aismarių į rytus su Priegliaus upynu Prūsijoje“⁴⁰ bei „iki Osos upės pietuose“⁴¹. Ne ką rečiau remiamasi vaizdiniu, kuriame esminį vaidmenį vaidina teiginys apie „pirmąjį Mažosios Lietuvos vardo paminėjimą Simono Grunau „Prūsijos kronikoje“ (1510–1530 m.) kaip Vaidevučio vyriausiojo sūnaus kraštą“⁴². Iš esmės visiems minėtiems vaizdiniams būdingas bendras ideologinės įtaigos leitmotyvas – stereotipo, kad visas Mažosios Lietuvos regionas – tai senos baltų žemės, užkariautos ir ilgainiui įvaldytos Vokiečių ordino. Suprantama, pastarasis stereotipas palaiko lietuvių istorinėje sąmonėje tvirtai įaugusį įsitikinimą, kad Lietuvos kunigaikščiai neatsisakė pretenzijų į kryžiuočių užimtas teritorijas⁴³, taip, manytina, ekstrapoliuojant nuostatą išlaikyti Mažosios Lietuvos, kaip tam tikros istorinio teisingumo siekinį simboliškai išreiškiančios *atminties vietas*, reikšmę. Neabejotina, kad pastarojo pobūdžio vaizdiniai laikytini lietuvių istorinio naratyvo galimybių adaptuojant Mažosios Lietuvos regiono įvaizdį šiandieniniame lietuvių atminties kultūros diskurse bei jį palaikančioje aksiologinėje sistemoje pavyzdžiu. Manytina, taikliausiai jį iliustruotų filosofo ir sociologo Zeno Norkaus iškelta prielaida, kurioje Vokiečių ordino įsitvirtinimas Prūsijoje vertinamas kaip Lietuvos kunigaikščių ekspansiją ir aneksiją sustabdęs veiksnys⁴⁴. Kita vertus, atrodo, pastarasis teiginys leistų formuluoti netradicinį ir, manytina, tolesniems istoriniams tyrimams aktualų klausimą,

³⁸ Vėl Klaipėdą grobia! *Trimitas*, 1923 07 05, p. 1–4; –as–as. Klaipėdos krašto atvadavimas ir reikšmė Lietuvai. 16 metų sukakties proga. *Aidas*, 1939, Nr. 8(90), p. 2; Pr. Razma. Kad užtels banga, nušluos visas svetimas dulkes. Klaipėdos laisvės penkiolikos metų sukaktį minint. *Jaunoji karta*, 1938, Nr. 3, p. 41–42.

³⁹ MAŽOSIOS LIETUVOS REIKALŲ TARYBA. *Genocidai Mažojoje Lietuvoje* [interaktyvus], [žiūrėta 2009 07 15]. Prieitis per internetą: < <http://www.mlrt.puslapiai.lt/gen.html> >

⁴⁰ MATULEVIČIUS, A. Mažoji Lietuva. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV. Vilnius, 2008, p. 507–508.

⁴¹ Pastarasis vaizdinys lietuvių istoriniame naratyve bene dažniausiai iliustruojamas tradiciniu siužetu, jog „Ldk Vytautas derybose su Vokiečių ordino atstovais pabrėždavo, kad jo protėvių žemės Prūsijoje esančios iki Osos upės pietuose (link Pavyslio) ir jis jų reikalauja“ (Ibid., p. 508).

⁴² MATULEVIČIUS, A. Mažoji Lietuva. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 761–762.

⁴³ Ibid., p. 762.

⁴⁴ NORKUS, Z. *Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius, 2009, p. 229.

ar Lietuvos kunigaikščių valdžios išsigalėjimo Prūsijoje scenarijus šio regiono etninėms grupėms taip pat nebūtų reiškęs akultūracinės politikos?

Manytina, ideologinio Mažosios Lietuvos refleksijos lietuvių atminties kultūros diskurse konteksto suvokimą praplečia šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve figūruojančių siužetų, kuriuose Mažoji Lietuva traktuojama kaip tam tikras „paribio kultūros regionas“, eksplikacijos. Čia vertėtų prisiminti lietuvių istoriniam naratyvui charakteringus vaizdinius apie „kryžiuočių kalavijo perkirstą Lietuvą“, apie „užkariautojų įvestą šimtametę sieną, atskyrusią dvi – katalikiškąją ir liuteroniškąją Lietuvos“⁴⁵. Būtent todėl, kai kurių apžvalgininkų teigimu, reikėtų semantiškai įprasmingai „vienintelę reikšmingą valstybinę sieną, dabar esančią Lietuvos teritorijoje – Klaipėdos krašto–Lietuvos ribą, kuri daugiau negu 600 metų buvo valstybinė LDK–Prūsijos ir Rusijos–Vokietijos siena. [...] Šiandien ją reikėtų simboliškai suaktualinti, – kad kiekvienas mokinukas žinotų, kur ji ėjo ir ką tiek šimtmečių reiškė“⁴⁶. Manytina, tokio pobūdžio teiginių turinį iš esmės paaiškina šiandieniniame lietuvių komunikacinės atminties diskurse dažnai pasitaikančios konstatacijos, kad Mažoji Lietuva traktuotina kaip paribio regionas ne tik dėl savo geografinės padėties, bet ir dėl jo, kaip ribos, skiriančios lokaliniu ir kultūriniu (ypač religiniu aspektu) požiūriu skirtingas lietuvių etnos grupes (mažlietuvius ir lietuvius), reikšmės⁴⁷. Kaip žinoma, pastarąjį vaizdinį neretai bandoma papildyti politinėmis, kultūrinėmis ir ideologinėmis Mažosios Lietuvos sąvokos etimologijos aplinkybėmis. Šiuo požiūriu reikėtų atkreipti dėmesį į viename Lietuvos Respublikos Seimo dokumentų – „Lietuvos etnografinis regionas MAŽOJI LIETUVA“ – pateiktą Mažosios Lietuvos regiono istorinės raidos ir etninės sanklodos eksplikaciją: „Mažosios Lietuvos (Prūsų Lietuvos) sritis susidarė XV a. Pirmą kartą *Prūsų Lietuvos* terminas pavartotas 1526 m. Simono Grunau parašytoje „Prūsijos istorijoje“. Manoma, kad Prūsų Lietuvos vardu šis kraštas pavadintas todėl, kad buvo bandoma atskirti jį nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės. Mažąją Lietuvą sudarė Tilžės, Klaipėdos, Gumbinės, Šilutės, Įsruties, Stalupėnų, Ragainės, Geldapės, Labguvos ir kitos apskritys. 1701–1918 m. vokiečių valdomoje Prūsijos kunigaikštystėje [Prūsijos karalystėje ir Vokietijos imperijoje – *aut.*] Mažoji Lietuva buvo tarsi atskira valstybėlė su skirtingais etninės kilmės gyventojais“⁴⁸. Tad galima teigti, kad pastarajame dokumente išdėstytų argumentų požiūriu Mažąją Lietuvą simboliškai būtų galima reflektuoti kaip „įsivaizduojamą lietuvininkų valstybę“ (kaip savitą „lietuviškos kultūros salą“), kurios vaizdinys suponuoja ideologinius šiandieninės lietuvių atminties kultūros „simbolinio įsivietinimo“ Prūsų Lietuvos atminimo kultūroje orientyrus: „Mažosios Lietuvos paveldas yra unikalus ir savitas, todėl jis turi būti išsaugotas ateities kartoms. Išskirtiniai yra šio regiono architektūra, folkloras, nepakartojami pamario ir pajūrio žvejų, amatininkų papročiai ir verslas. M. Jankaus, Vydūno, I. Simonaitytės, V. Gaigalaičio ir kitų Mažosios Lietuvos veikėjų indėlis į Lietuvos istoriją yra didelis, pripažintas laikmečio. Neringos grožis, senieji Klaipėdos namai, didingas Rambyno kalnas, evangelikų liuteronų bažnyčių architektūra Šilutėje, Vanaguose, Kretingalėje išskiria Mažąją Lietuvą iš kitų Lietuvos regionų. Senąją krašto

⁴⁵ KAUKIENĖ, A. Lietuviybės likimas Mažojoje Lietuvoje. In *Lituanistika pasaulyje šiandien: darbai ir problemos*, 3. Sud. B. STUNDŽIA. Vilnius, 1998, p. 156.

⁴⁶ MANYS, L. J. *Ar reikia Lietuvai euroregionų?* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 05 17]. Prieitis per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/voxpopuli/article.php?id=19629737>>

⁴⁷ BAUBLYS, A. Klaipėdos krašto dvasinis paveldas – europinių kultūrų sąveikos kontekste. In *Mažosios Lietuvos kultūros paveldas: Konferencijos „Mažosios Lietuvos kultūros istorijos paveldas“ (2005 m. rugsėjo 22–24 d.) medžiaga. Pranešimai, straipsniai, apžvalgos ir sprendimai*. Sud. D. KAUNAS. Vilnius, 2006, p. 252–253.

⁴⁸ LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos etnografinis regionas MAŽOJI LIETUVA*, 2010 m. vasario 24 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 08 07]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439>

dvasią galima pajusti Mažosios Lietuvos panteone – Bitėnų kapinaitėse, kur ilsisi M. Jankaus, jo šeimos, Vydūno ir kiti garsių šio krašto veikėjų palaikai⁴⁹, – teigiama minėtame Lietuvos Respublikos Seimo komunikate, neabejotinai pabrėžiančiame lietuviškuosius Mažosios Lietuvos sampratos prioritetus.

„Pagrindinė etnoistorinė lietuvių skirtis, taip pat ir mentaliteto požiūriu, eina tarp mažlietuvių (Mažosios Lietuvos) ir didlietuvių (Didžiosios Lietuvos)“, – pažymi Liūtas Manys, akcentuodamas, kad „lietuvininkas labiau skiriasi nuo aukštaičio, dzūko, suvalkiečio ar žemaičio negu šie – vienas nuo kito“⁵⁰. Todėl, L. Manio teigimu, „Mažosios Lietuvos istorinis vardas neturėtų būti ištrintas iš lietuvių pilietinės savimonės. Visiškai neesminga, kad dabar vietinių mažlietuvių bėra keletas tūkstančių. Didlietuviai neturėtų užmiršti po Antrojo pasaulinio karo vykusio lietuvininkų etnocido. Be to, didlietuviai turėtų aiškiai suvokti ir savo kultūrinės politikos klaidas, padarytas Klaipėdos krašte tarpukariu. Taip pat derėtų prisiminti segreguojantį pokario laikų požiūrį į lietuvininkus ir jo sąsajas su šišioniškių emigracija į VFR ir VDR po 1957 m. tarpvalstybinės sutarties. Mažiausia, ką galime padaryti, – išlaikyti gyvai skambantį Mažosios Lietuvos vardą“⁵¹. Atsižvelgus į perfrazuotų teiginių semantinę turinį, dėsninga, kad Lietuvos Respublikos administracinę politiką kuriojančioms institucijoms patraukli atrodo idėja Klaipėdos kraštą įteisinti kaip Žemaitijos regiono Mažosios Lietuvos subregioną⁵². Pastaroji intencija neabejotinai koreguoja Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, įvaizdžio semantines reikšmes. Ypač tai pasakytina apie pastaruoju dešimtmečiu inicijuojamus Lietuvos regionų gyventojų grupinių tapatumų stiprinimo projektus, kuriuos būtų galima vertinti kaip praktines Lietuvos administracinės sistemos siekio atskirų etnografinių regionų kontekstuose palaikyti bendrą atminties kultūros versiją priemones. Todėl Mažosios Lietuvos regiono sampratos reikšmės lemiančio administracinio diskurso požiūriu būtina aktualizuoti sprendimus, inspiravusius Mažosios Lietuvos, kaip administracinio regiono, ribų nustatymo klausimą. 2009 m. kovo 19 d. Lietuvos Respublikos Seimo Etninės kultūros globos tarybos specialistai dokumente „Apie Mažosios Lietuvos regioną“, remdamiesi 2003 m. patvirtintomis rekomendacijomis ir atsižvelgdami į Lietuvos Respublikos regionų reformos reikalavimus, pabandė apibrėžti tokias Mažosios Lietuvos regiono ribas: „Mažajai Lietuvai priklauso Klaipėdos miesto, Neringos ir Pagėgių savivaldybės, Šilutės rajono – Šilutės, Rusnės, Kintų, Saugų, Juknaičių, Usėnų seniūnijos, Tauragės rajono – Lauksargių seniūnija, Jurbarko rajono – Smalininkų ir Viešvilės seniūnijos, Klaipėdos rajono – Dobilų, Kretingalės, Priekulės, Sendvario, Dauparų–Kvietinių ir Agluonėnų seniūnijos“⁵³. Tai – teritoriniai-administraciniai žymenys, kuriais bandoma apibrėžti ne tik topografinės formuojamo Mažosios Lietuvos „su-

⁴⁹ LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos etnografinis regionas MAŽOJI LIETUVA*, 2010 m. vasario 24 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 08 07]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=7039&p_k=1&p_d=95439>

⁵⁰ MANYS, L. J. *Ar reikia Lietuvai euroregionų?* [interaktyvus], [žiūrėta 2010 05 17]. Prieitis per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/voxxpopuli/article.php?id=19629737>>

⁵¹ Ibid.

⁵² Teisininkės Virginijos Kondratienės „Išvadose dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktos Apskričių reformos koncepcijos (projekto)“ teigiant, kad „šalies regionai turi būti sudaryti vadovaujantis istoriniu-etnokultūriniu paveldu, atsižvelgiant į Europos Sąjungos valstybių teritorijų regionavimo praktiką ir siekiant išsaugoti makrostruktūrinių teritorinių vienetų (žemių, sričių, kraštų ir pan.) identitetą“, siūlyta „naujus regionus išskirti tokiais pavadinimais: Aukštaitija, Dzūkija (Dainava), Suvalkija (Sūduva) ir Žemaitija. *Žemaitijos regione gali būti išskirta ypatinga buv. Klaipėdos krašto teritorija – Mažoji Lietuva kaip subregionas* [išskirta autoriaus – H. V.]“ (KONDRATIENĖ, V. Išvados dėl Lietuvos Respublikos vidaus reikalų ministerijos pateiktos „Apskričių reformos koncepcijos (projekto)“ [interaktyvus], [žiūrėta 2009 08 15]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21319&p_k=1>)

⁵³ LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Apie Mažosios Lietuvos regioną*, 2009 m. kovo 19 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2009 09 07]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3530&p_d=40914&p_k=1>

bregiono“ ribas, bet ir galimas etnines-geografines šio regiono gyventojų identiteto aprėptis. Tačiau, kita vertus, komentuojamame dokumente netrūksta ir vadinamosios vertybinės politikos akcentų, deklaruojančių Mažosios Lietuvos istorinio ir kultūrinio paveldo išsaugojimo ne tik Klaipėdos krašte, bet ir Kaliningrado srityje uždavinius⁵⁴. Pažymėtina tai, kad šie uždaviniai daugiausia siejami su lietuvių tapatybės ideologines reikšmes reprezentuojančio istorinio ir kultūrinio paveldo objektais (pvz., Rambynu, Bitėnais, Tolminkiemiu, Vanagų ir Kisinių kapinaitėmis etc.) ir simboliškai reprezentuojamomis personalijomis (pvz., Jonu Bretkūnu, Kristijonu Donelaičiu, Baltramiejumi Vilentu, Simonu Vaišnoru, Danieliumi Kleinu, Pilypu Ruigiu, Liudviku Rėza, Vilhelmu Storosta-Vydūnu). Kita vertus, tikėtina, kad identifikuotos ideologinės aspiracijos paskatino aptariamojo dokumento autorius konstatuoti faktą, kad Lietuvai atitekusios Mažosios Lietuvos dalies (Klaipėdos krašto) gyventojų daugumą sudaro žmonės, atsikėlę iš kitų Lietuvos regionų⁵⁵, bandant argumentuoti oficialiai išreikšiamą nuostatą valstybinių kultūros institucijų ir visuomeninių organizacijų dėmesį skirti „lietuviško paveldo“ objektams ir istorinių įvykių, liudijančių „kovas už lietuviybę“, atminimui. Būtent pastarasis leitmotyvas, aktualizuojamo dokumento autorių teigimu, turi atlikti esminį vaidmenį formuojant simbolinį Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių dvasinio ir kultūrinio centro, įvaizdį⁵⁶. Būtina pabrėžti, kad minėtosios ideologinės aspiracijos atsispindi ir kitose panašiose Lietuvos administracinių institucijų ketinimų deklaracijose. Vienas tokių dokumentų – Lietuvos Respublikos suskirstymo į savivaldos regionus žemėlapių projekto variantas, kuriame atsispindi tradicinė lietuvių istorinio naratyvo versija, teigianti, kad Mažojoje Lietuvoje susiformavę vokiečių kultūros „dariniai nėra savaiminiai ir todėl vykdant reformą jiems neturėtų būti skirta daugiau dėmesio“, ypač įvertinus aplinkybę, kad „nemaža dalis Mažosios Lietuvos gyventojų atsilaikė prieš vokietinimo politiką, išlaikė lietuviškumą, padėjo Didžiajai Lietuvai, puoselėjo kultūrą ir vėliau, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, išreiškė norą susijungti su ja“⁵⁷. Būtent pastarasis argumentas, manytina, iškalbingai iliustruoja šiandiniame lietuvių istoriniame naratyve figūruojančią prielaidą, kad Lietuvos Respublikos institucijų rūpestis turėtų būti orientuotas ne į viso Mažosios Lietuvos etnokultūrinio konteksto elementų, o tik į baltiškąją šio regiono istorinę praeitį reprezentuojančių artefaktų išsaugojimo politiką.

Taigi aptartieji ideologiniai Mažosios Lietuvos recepcijos lietuvių istoriniame naratyve aspektai rodo, kad lietuvių kolektyvinės atminties diskurse koegzistuoja gan įvairios Mažąją Lietuvą, kaip lietuvių *atminties vietą*, nusakančios interpretacijos. Galima įvairiai aiškinti šių interpretacijų skirtumus, tačiau akivaizdi viena aplinkybė, būdinga visų minėtųjų naratyvų leitmotyvams – tai lietuviškos tapatybės ideologijos įtakos istoriniam Mažosios Lietuvos įvaizdžiui veiksnys. Be šio veiksnio Mažoji Lietuva kitų Lietuvos etninių regionų (pvz., Žemaitijos, Aukštaitijos, Suvalkijos) kontekste išsiskirtų kaip „nelietuviškas“ kraštas. Manytina, šiandieninės lietuvių kultūrinės atminties tendencijas ir ją determinuojančios istorijos politikos vektorius formuojančios Lietuvos institucijos suvokia, kad „autentiškos“ lietuviškos kultūros Mažosios Lietuvos regione yra per mažai tam, kad jį nekliudomai būtų galima traktuoti lietuviškosios tapatybės arealu. Todėl ypač svarbu pabrėžti, kad Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, įprasminimo tendencijos tiesio-

⁵⁴ LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Apie Mažosios Lietuvos regioną*, 2009 m. kovo 19 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2009 09 07]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=3530&p_d=40914&p_k=1>

⁵⁵ Ibid.

⁵⁶ LIETUVOS RESPUBLIKOS ŪKIO MINISTERIJA, „Nemuno zonos kaip kultūrinės-turistinės zonos potencialo plėtos ir galimybių studija“, 2007 m. gegužės 16 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 11 09]. Prieitis per internetą: <www.ukmin.lt/lt/strategija/doc7/Nemuno-studija.doc>

⁵⁷ LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMAS. *Lietuvos Respublikos suskirstymo į savivaldos regionus žemėlapių projekto varianto: recenzija-ekspertizė dr. Valdemaras Šimėnas*, 2002 m. gruodžio 2 d. [interaktyvus], [žiūrėta 2010 08 07]. Prieitis per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=2231&p_d=21327&p_k=1>

giai liečia tuos istorinius vaizdinius bei siužetus, kurie teikia galimybes palaikyti semantines lietuvių tautybės tapatybės ideologijos reikšmes. Vis dėlto lietuvių kultūrinę atmintį palaikančių kanonų perkėlimas į istorinės raidos ir kultūrinės sanklodos požiūriu kontrastingą regioną generuoja kultūrinio homogenizavimo, arba „tapatybės gryninimo“, tendencijas, kurios savo ruožtu skatina *svetimųjų*, t. y. kitų lokalinių, etninių arba tautinių grupių, atminties išskyrimą ir diskriminavimą⁵⁸. Galbūt būtent tokią tendenciją, aktualizuodamas Mažosios Lietuvos, kaip keleto tautinių grupių *atminčių susiliejimo vietą*, gan taikliai apibūdino vokiečių politologas Dietmaras Albrechtas (*Dietmar Albrecht*): „šis kraštas prie Nemuno – tai Europos „paribių“ regionas, kuriame susitinka bei sąveikauja tautos ir kultūros. Vokiečiai ir lietuviai šimtmečiais čia gyveno greta, visi jie buvo „prūsai“, „prūslanderiai“ (*Preusslaender*). Nacionalinės ir tautinės viršenybės siekimas neleido šitam „vienas greta kito“ tapti „drauge“. Šiandien nacionalinį ir kultūrinį buvimą „drauge“ mes suprantame esant vertybe. Vokietijos–Danijos paribio regionas, kuriuo aš ypač domėjausi, rodo, kad dvi tautos ir kultūros po visų nesutarimų gali draugiškai ir sėkmingai gyventi drauge, praturtindamos viena kitą. Vokiečiai iš Mažosios Lietuvos, galima sakyti, yra visai pasitraukę. Mažlietuviai savame krašte tapo mažuma. Šis kraštas administraciškai (teritoriškai) yra padalintas. Anapus Nemuno jau įsitvirtino kita, rusų, kultūra“⁵⁹. Manytina, šiuo požiūriu, vertėtų kelti klausimą, ar nereikėtų Mažosios Lietuvos regiono, kaip lietuvių atminties vietos, sampratos papildyti kitų etninių ir tautinių grupių kultūrinės tapatybės elementais. Tokiu atveju ne tik būtų praplėsta Mažosios Lietuvos įvaizdį šiuolaikiniame lietuvių istoriniame naratyve palaikančių simbolių sistema, bet ir jis pats taptų ideologiškai artimesnis ne tik lietuvių, bet ir vokiečių, žydų, lenkų istorinėms atmintims. Neabejotina, kad įvertinus šiandienines lietuvių kultūros pozicijų išlaikymo Kaliningrado srityje aspiracijas, Mažosios Lietuvos regiono sampratą būtų galima papildyti ir rusų (rusakalbių) kultūrinei atminčiai svarbiomis reikšmėmis. Kita vertus, ar minėti istoriniai Mažosios Lietuvos vaizdiniai ir aptartos Mažosios Lietuvos administracinio regiono formavimo gairės paliks erdvės jautriam ir pagarbiam kitų tautinių grupių atminties kultūros vertinimui ir sykiu paklos pamatus Mažosios Lietuvos, kaip multikultūrinės reikšmės *atminties vietos*, sampratos genezei? Ir istoriškai, ir etniniu požiūriu Mažosios Lietuvos regiono raida gerokai skiriasi nuo kitų Vidurio–Rytų Europos regionų, tačiau jame taip pat vyko daugiasluoksniai etninės ir kultūrinės raidos procesai, kurių artefaktus šiandieninė lietuvių atminties kultūra dar turės įsisavinti. Tad galima teigti, kad iš esmės Mažosios Lietuvos regiono recepcija lietuvių atminties kultūroje nesusiduria su problemomis, kai yra aktualizuojami Didžiosios ir Mažosios Lietuvos kultūrinio tapatumo pagrindai: kalba, papročiai, tradicijos (išskyrus konfesinius skirtumus), gyvenimo būdas, atminties simboliai ir atminimo reikšmės. Tačiau problemas inspiruoja bandymai suderinti didlietuvių ir lietuvininkų etnosų kultūrinį tapatumą su jų istorinės patirties kontekstiniais skirtumais, kuriuos nulėmė išoriniai – politiniai ir socialiniai – veiksniai.

2. Mažosios Lietuvos įvaizdžio elementai lietuvių istoriniame naratyve: empirinės analizės bandymas

Daugelyje mokslinių teorijų, konceptualizuojančių istorinių naratyvų sandaros dėsnumus, nepaisant tam tikrų metodologinių skirtumų, laikomasi bendros nuostatos, kad istorinių vaizdinių, kaip specifinių istorijos vertinimo kanonų, į(si)tvirtinimui oficialiajame atminties kultūros diskurse

⁵⁸ ŠUTINIENĖ, I. Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė. In *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Sud. V. ČIUBRINSKAS; J. KUZNECOVIENĖ. Kaunas, 2008, p. 111.

⁵⁹ PETRAITYTĖ, A. Sergstintis istorinę atmintį, puoselėjantis taikų dabarties sambūvį... [interaktyvus], [žiūrėta 2010 11 15]. Prieitis per internetą: <<http://www.mazoji-lietuva.lt/article.php?article=946>>

didžiausią įtaką daro du esminiai veiksniai: 1) komunikacinėje atmintyje reflektuojamų istorinių įvykių supaprastinimas (istoriniuose naratyvuose šis veiksnys dažniausiai pasireiškia *savo* ir *kitokių* vertybių supriešinimu) ir 2) oficialios atminties kultūros versijos eskaluojamų ideologemų indoktrinavimas⁶⁰. Būtina pabrėžti, kad Mažosios Lietuvos refleksijos lietuvių istoriniame naratyve požiūriu pastarasis veiksnys yra reikšmingiausias, nes jis geriausiai nusako visuomenės istorinės sąmonės santykio su idealizuojama ir mitologizuojama istorine praeitimi turinį. Kita vertus, *atminties vietose* gali atsispindėti ir problemiški istorinės praeities tarpniai, tokie kaip: priespauda, karai, represijos, kaltės ir atsakomybės klausimai. Reikia pažymėti, kad minėtosios istorinių regionų receptijos ypatybės atsispindi ir lietuvių istorinio naratyvo siužetuose, palaikančiuose Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietas*, įvaizdį.

Minėtu požiūriu, pirmiausia būtina išskirti siužetus, susijusius su *XVIII a. pr. didžiojo maro ir didžiosios vokiečių kolonizacijos Mažojoje Lietuvoje* vaizdiniu. Manytina, aktualizuojamą semantinę konstrukciją iškalingiausiai iliustruoja pastarasis siužetas: „Pirmą kartą Mažoji Lietuva buvo stipriai vokietinama po baisaus 1709–1710 m. maro, kai mirė apie 160 000 lietuvių. Tada valdžia atkėlė 23 000 vokiečių kolonistų ir suteikė jiems visokiausių lengvatų. Kad nesulietuotų, uždraudė kolonistams mokytis lietuvių kalbos. Lietuviškai buvo mokoma tik pirmaisiais mokslo metais, vėliau lietuvių kalba dėstyta tik tikyba. Lietuvių žemės sklypai buvo nuolat mažinami, iš jų iškeldinami lietuviai, o jų ūkius galėjo pirkti tik vokiečiai. Nepaisant tokių sąlygų, XIX a. pradžioje net pietvakarinėje Mažosios Lietuvos dalyje daugelis lietuvių kalbėjo lietuviškai.“⁶¹ Nesunku pastebėti, kad pateikto siužeto turinys paremtas nuostata, jog maro epidemija sustiprino Prūsijos karalystės valdžios sluoksnių (pradedant karaliumi Friedrichu Wilhelmu I) aspiracijas kolonizuoti Prūsų Lietuvos teritorijas, todėl negailėta pastangų įvairiais ediktais, įsakais ir kitokiais administraciniais potvarkiais sudaryti teisinius, socialinius ir ekonominius pagrindus būsimai lietuvininkų germanizacijai ir asimiliacijai. Ideologinės semantikos požiūriu galima teigti, kad minėtu ir kitais panašiais siužetais stengiamasi pagrįsti vaizdinį apie XVIII a. sparčiai pablogėjusią lietuvininkų padėtį, kuri, savaime suprantama, didino santykių su vokiečiais įtampą ir stiprino nepaklusimo ir atviro konflikto nuotaikas. Tokiais apibendrinimais kartais bandoma parodyti, kad ilgainiui lietuvininkų reakcija įgijo net „pasipriešinimo tautinei priespaudai formas“⁶², o toks teiginys savo ruožtu sudaro palankias sąlygas nuostatai, kad XVIII–XIX a. lietuvininkai jau buvo susiformavę kaip konkreči „lietuvių etnoteritorinė etnokultūrinė grupė“ arba „lietuvių subetninė bendrija, potautė“⁶³. Manytina, tokios XVIII a. įvykių Mažojoje Lietuvoje reprezentacijos sudaro prielaidas atsirasti nuostatoms, leidžiančioms įžvelgti Prūsijos lietuvių ir Didžiosios Lietuvos lietuvių istorinės situacijos paraleles. Ir lietuvininkai, ir lietuviai šiame vaizdinyje pateikiami kaip analogišką kultūrinę priespaudą patyrusios etninės grupės. Galima pastebėti, kad perteikto vaizdinio turinys implikuoja mintį, jog abu etnosai XVIII–XIX a. susidūrė su kone tapачiomis etninės priespaudos formomis: Prūsijos lietuviai – su germanizacija, o Didžiosios Lietuvos lietuviai – su polonizacija ir rusifikacija.

Tyrimo požiūriu svarbu aktualizuoti lietuvių istoriniame naratyve reikšminga pozicija išskiriantį *Mažosios Lietuvos kaip lietuvių raštijos židinio* vaizdinį. Jo semantinėje konstrukcijoje

⁶⁰ HUTTON, P. Collective Memory and Collective Mentalities: The Halbwachs-Ariès Connection. *Historical Reflections*, 1988, Vol. 15, No. 2, p. 315–317.

⁶¹ ŠILAS, V.; SAMBORA, H. *Mažosios Lietuvos kultūros pėdsakai Kaliningrado srityje*. Vilnius, 1990, p. 15.

⁶² MATULEVIČIUS, A. *Mažoji Lietuva XVIII amžiuje*. Vilnius, 1989, p. 120. Kai kurie autoriai net įžvelgia tiesiogines sąsajas tarp 1848 m. „tautų pavasario“ įvykių Europoje ir kilusių neramumų Prūsų Lietuvoje (Priekulėje, Šilutės apylinkėse, Žemaitiemyje, Doviluose, Geležiniuose, Klaipėdos mieste), pastaruosius priskiriant lietuvininkų etnosui „bruzdėjimams“: JUŠKA, A.; MALIŠAUSKAS, J.; PUPŠYS, V. *Lietuvininkų žemės*. Kaunas, 1994, p. 42–43.

⁶³ Mažoji Lietuva. In *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV. Vilnius, 2008, p. 508.

nuoseklia grandine rikiuojasi Rytų Prūsijoje 1547 m. atspausdintos pirmosios lietuviškos knygos – Martyno Mažvydo „Katekizmo“, 1590 m. Jono Bretkūno į lietuvių kalbą išverstos Biblijos, Danieliaus Kleino 1653 m. parašytos pirmosios lietuvių kalbos gramatikos sukūrimo siužetai. Ypatingu statusu aptariamojo vaizdinio semantikoje išsiskiria Kristijono Donelaičio kūrinio „Metai“ (apie 1765–1775 m.) atsiradimą (šiuo požiūriu išskirtinė reikšmė teikiama Liudviko Rėzos veiklai⁶⁴) eksplikuojantys siužetai, aktualizuojantys K. Donelaičio, kaip lietuvininkų (būrų) papročių, pasaulėžiūros ir kasdienio gyvenimo tyrinėtojo, įvaizdį. Kaip ne mažiau reikšmingus reikėtų nurodyti siužetus, susijusius su Prūsijos lietuviams dėmesį skyrusių Erhardo Vagnerio (*Erhard Wagner*)⁶⁵, Teodoro Lepnerio⁶⁶, Mato Pretorijaus⁶⁷ ir Kristupo (Christophoro) Hartknocho⁶⁸ kūryba, kuri kartais reflektuojama kaip svarbiausia lituanistinių tyrinėjimų pradžios Mažajoje Lietuvoje prielaida, inspiruota Prūsijos karalystės valdovų palankumo lietuvininkams⁶⁹. Šiuo požiūriu reikšmingą vaidmenį vaidina istoriniai siužetai, aktualizuojantys lietuviškosios intelektualinės tradicijos Karaliaučiaus universitete (pvz., XIX a. pr. studentų korporacijos „Lituania“) genezės problematiką⁷⁰. Tad nenuostabu, kad minėtieji lietuvių istorinio naratyvo elementai suponuoja ganėtinai nuoseklų Mažosios Lietuvos regiono kaip stipraus lietuviškos kultūros arealo, (su)formavusio ne tik lietuvininkų etninio tapatumo branduolį, bet ir padėjusio Rusijos imperijos lietuviams išvengti asimiliacijos ir rusifikacijos, įvaizdį (jame ryškiausią vaidmenį vaidina siužetai, eksplikuojantys Rytprūsiose organizuotos lietuviškų spaudinių „Aušros“, „Varpo“, „Tėvynės sargo“ leidybos ir jų nelegalaus gabenimo į Rusijos imperiją momentus)⁷¹. Manytina, išsamiausiai aktualizuojamo vaizdinio ideologinį turinį perteikia pastaroji „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“ sekvencija: „svarbiausi Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos spaudos centrai buvo Tilžė, Klaipėda ir Karaliaučius. Karaliaučius su universitetu ir spaustuvėmis bei lietuviška spauda iki 19 a. pr. buvo ne tik Mažosios Lietuvos, bet ir bendrosios lietuvių kultūros centras, pranokstantis LDK sostinę Vilnių“⁷². Kaip žinoma, perteiktą teiginį lietuvių istoriniame naratyve neretai papildoma teze, kad Rusijos imperijos valdžios įvesto lietuvių spaudos lotyniškais ir gotiškais rašmenimis draudimo laikotarpiu (1864–1904 m.) be lietuvininkų intelektualų pagalbos Rusijos imperijoje veikusių lietuvių intelektualų grupės nebūtų pasipriešinusios niveliuojančioms etninės politikos nuostatomis ir

⁶⁴ ŽEIMIENĖ, R. Kuršių nerija prisimena savo didžiavyrį. *Klaipėda*, 1994 04 29, Nr. 82, p. 4.

⁶⁵ Lietuvių istoriniame naratyve dažniausiai reflektuojamas 1621 m. lotynų kalba publikuotas Erhardo Vagnerio veikalas „Prūsijos lietuvių gyvenimas ir papročiai Įsruities ir Ragainės apskrityje“, kuris, kai kurių tyrinėtojų nuomone, gali būti traktuojamas kaip vienas pirmųjų mokslinių Prūsijos lietuvių etnografinių aprašymų (SLIUŽINSKAS, R. Wagner (Vagneris) Erhard. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 4. Vilnius, 2009, p. 799).

⁶⁶ Būtina pažymėti, kad T. Lepnerio personalija šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve pradėta intensyviau reflektuoti XX–XXI a. sandūroje, pripažinus jo 1690 m. vokiečių kalba parašytą penkiolikos skyrių veikalą „Prūsų lietuvis“ (publikuota tik 1744 m. Gdanske; antrasis leidimas pasirodė 1848 m. Tilžėje) kaip vieną pirmųjų Prūsijos lietuvių etnografinių ir antropologinių studijų (žr.: GERULAITIENĖ, V. Teodoras Lepneris ir jo veikalas *Prūsų Lietuvis*. In LEPNER, T. *Prūsų Lietuvis*. Vilnius, 2011, p. 11).

⁶⁷ M. Pretorijus reflektuojamas ne tik kaip giesmių vertėjas į lietuvių kalbą, bet ir kaip plačios apimties veikalo „Prūsijos įdomybės, arba Prūsijos regykla“ („Deliciae Prussicae oder Preussische Schaubühne“), turinčio nemažai etnografinio pobūdžio siužetų, autorius (JUŠKA, A. Etnografas, istorikas M. Pretorijus. *Klaipėda*. 1990 02 03, Nr. 28, p. 4).

⁶⁸ K. Hartknochas šiandieniniame lietuvių istoriniame diskurse išskiriamas kaip autorius, savo ištisinėje Prūsijos kunigaikštystės bažnyčios istorijoje aprašęs Prūsų Lietuvos lietuvių konfesinę situaciją (LUKŠAITĖ, I. *Reformacija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir Mažajoje Lietuvoje. XVI a. trečias dešimtmetis – XVII a. pirmas dešimtmetis*. Vilnius, 1999, p. 90).

⁶⁹ HERMANN, A. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*:... p. 36–40.

⁷⁰ KAUNAS, D. Vokiečių literatūros kūrinių vertimai į lietuvių kalbą Mažosios Lietuvos spaudoje. *Knygotyra*, Nr. 43, 2004, p. 1–14.

⁷¹ JUOZAITIS, A. Knygnešystė – lietuviybės idealas. *Sociologija. Mintis ir veiksmas*, 2001, Nr. 1–2(6), p. 46–53.

⁷² *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV, Vilnius, 2008, p. 513.

rusifikacijai⁷³. Taigi atsiranda prielaidos Rusijos imperijos administracijos įvestą spaudos lotyniškais rašmenimis draudimą vertinti kaip veiksnių, spartinusių Didžiosios Lietuvos ir Prūsų Lietuvos lietuvių suartėjimą. Šiuo atveju svarbu pabrėžti ir tai, kad kai kuriuose analizuojamą vaizdinį regeneruojančiuose siužetuose bandoma pabrėžti Mažosios Lietuvos, kaip Lietuvos nepriklausomybės atstatymo procesui svarbaus veiksnio, svarbą: „Kai carinė okupacija 1864–1904 m. Lietuvoje buvo uždraudusi spaudą, lietuviškos knygos buvo spausdinamos Tilžėje, Bitėnuose bei Ragainėje, ir šimtai knygnešių jas slapta gabeno į mūsų šalį. Čia XIX a. pabaigoje pasirodė ir pirmieji periodiniai leidiniai, žadinantys nepriklausomos Lietuvos valstybės atkūrimą.“⁷⁴ Pastarojo siužeto semantinis turinys neabejotinai designuoja politinę Mažosios Lietuvos regiono reikšmę.

Tyrimo požiūriu, ne mažiau aktualus yra *prievartinės Prūsų lietuvių germanizacijos XIX a.* vaizdinys, reprezentuojantis lietuviškos kultūros Mažojoje Lietuvoje netektis 1872–1879 m. Vokietijos imperijos vykdytos „kultūrkamfo politikos“ (vok. *Kulturkampf*) kontekste. Kaip teigia kai kurie tyrinėtojai, būtent „1862 m. Bismarkui tapus Prūsijos kancleriu, pradėta planingiau kolonizuoti ir vokieinti Prūsiją. Buvo įsteigtas fondas pašalpoms, socialinėms lengvatoms mokėti atsiskiusiems savo tautybės lietuviams. Lietuvių kalba palaipsniui buvo išstumama iš teismų, valdžios įstaigų, bažnyčių. 1873 m. lietuvių kalba jau nebuvo mokoma. Lietuviai nenorėjo su tuo taikstyti. Buvo rašomi įvairūs pareiškimai valdžios įstaigoms. Vieną tokių pasirašė net 29 000 žmonių. Deja, be gražių pažadų, nieko nelaimėta. Mažosios Lietuvos germanizavimą iliustruoja ir pačių vokiečių oficiali statistika. Lietuviškiausiose Mažosios Lietuvos srityse lietuviškai kalbančių užregistruota: 1837 m. – 32,8 %, 1848 m. – 28 %, 1861 m. – 24,5 %, 1890 m. – 18 %, 1919 m. – 14,5 %“⁷⁵. Dažniausiai operuojama teze, kad Vokietijos imperijos administraciniuose sluoksniuose stiprėjant germanizacinėms intencijoms lietuvių kalba buvo laipsniškai išstumta iš Mažosios Lietuvos viešojo gyvenimo ir ilgainiui tebevertota tik buityje, bažnyčiose ir kaip fakultatyvinis tyrinėjimų objektas Tilžėje⁷⁶. Manytina, kad minėtas siužetas ganėtinai akivaizdžiai rodo šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve figūruojančią nuostatą įžvelgti etninės politikos lietuvių etninių grupių atžvilgiu paraleles Vokietijos ir Rusijos imperijose. Suprantama, kad pastaroji intencija riboja analitinio turinio siužetų ir vaizdinių pritapimo viešajame diskurse galimybes. Čia pirmiausia reikia paminėti vaizdinius, kuriuose lietuvininkų etnoso padėties Vokietijos imperijoje XIX a. pab. sudėtingumas eksplikuojamas ne tik prievartinės germanizacijos stereotipu, bet ir socialinių, ekonominių bei kultūrinių aplinkybių nulemtos akultūracijos, palietusios tam tikrą lietuvininkų etnoso dalį⁷⁷, samprata. Išties lietuvininkai aptariamuoju chronologiniu laikotarpiu iš esmės buvo valstietiškas etnosas, kuris net ir industrializacijos bei urbanizacijos sąlygomis išlaikė beveik nepakitusį socialinį statusą. Be abejo, valstietiška gyvensena ir konservatyvi pasaulėžiūra padėjo išlaikyti gimtąją kalbą ir tradicijas, tačiau trukdė adaptuotis XIX a. pab. vokiečių visuomenę paveikusių modernizacinių procesų kontekste. Stokojant aspiracijų ir galimybių tapti modernia tauta, tam tikrai lietuvininkų etnoso daliai patrauklesnė atrodė įsiliejimo į imperinės vokiečių nacijos virsmo procesus galimybė, nors ji iš esmės reiškė būtinybę akultūruotis.

⁷³ ZINKEVIČIUS, Z. Mažosios Lietuvos reikšmė Lietuvos istorijoje [interaktyvus], [žiūrėta 2009 09 13]. Prieitis per internetą: <http://aivaweb.com/images/512/zzinkeviciaus_pranesimas.pdf>

⁷⁴ Mažoji Lietuva [interaktyvus], [žiūrėta 2010 09 17]. Prieitis per internetą: <http://www.travel.lt/index.php/mazoji_lietuva/4088>

⁷⁵ ŠILAS, V.; SAMBORA, H. Op. cit., p. 21.

⁷⁶ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV, Vilnius, 2008, p. 514.

⁷⁷ JAKUBAVIČIENĖ, I. Lietuvių tautinės bendruomenės padėtis Rytų Prūsijoje XX a. 3–4 dešimtmečiuose. *Istorija. Mokslo darbai*, t. 81, 2011, p. 12–22.

Nebus daug perdėta tvirtinant, kad prievartinės germanizacijos vaizdinį eksplikuojantys siužetai esti semantiškai susiję su šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve figūruojančiu *lietuvybės (su) nykimo-(su)naikinimo Mažojoje Lietuvoje XVIII–XIX a.* vaizdiniu. Žvelgiant iš semantinio atskaitos taško, centriniu aktualizuojamo vaizdinio leitmotyvu reikėtų įvardyti nuostatą kontroversiškai suvokti lietuvininkų sociokultūrinės komunikacijos erdvėje istoriškai susiklosčiusią dvikalbystės (lietuvių ir vokiečių kalbų vartojimo) tradiciją. Reikia pažymėti, kad lietuvininkų bilingvizmas neretai apibūdinamas ne tik kaip vokiečių kultūrinės įtakos pasekmė, bet ir kaip veiksnys, ilgainiui atskyręs Prūsijos lietuvius nuo Didžiosios Lietuvos (Rusijos imperijos)⁷⁸. Tad suprantama, kad istorinėmis ir kultūrinėmis lietuvininkų etnoso sanklodos sąlygomis natūraliai prigijusi bilingvistinė praktika aptariamajame vaizdinyje reflektuojama kaip atitolimo nuo gimtosios kultūros, tradicijų nykimo ir „vokiškumo“ (pvz., vokiečių kalbos, mentaliteto ir gyvensenos) perėmimo indikatorius⁷⁹. Išties neretai pasitaiko vertinimų, kad perimdamas vokiečių kalbą lietuvininkų etnosas kartu perėmė ir dalį vokiečių kultūros bei pasaulėžiūros, todėl gan lengvai atsisakė kai kurių lietuviškos etninės tapatybės elementų⁸⁰. Taigi netenka stebėtis, kad kontroversiškas XIX a. epochos lietuvininkų, kaip dvikalbio etnoso, įvaizdis šiandieniniame lietuvių istoriniame diskurse neretai pateikiamas kaip Vokietijos imperijos administracijos tikslo atkirsti Mažąją Lietuvą nuo Didžiosios Lietuvos įtakos iliustracija⁸¹. Neabejotina, kad minėti siužetai iš esmės palaiko lietuvių kolektyvinėje atmintyje glūdintį stereotipą (jo ištakos fiksuotos jau tarpukario Lietuvos oficialiojoje retorikoje⁸²), kad „lietuvininkų tautinė savimone nebuvo tokia aukšta kaip Didžiojoje Lietuvoje“⁸³ vien dėl germanizacinės politikos ir ilgalaikės akulturacijos. Kita vertus, šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve iš bendro aktualizuotų siužetų ir vaizdinių konteksto reikėtų išskirti vertinimus, traktuojančius lietuvininkų bilingvistinę praktiką kaip tam tikrą kultūrinės pažangos ir platesnės pasaulėžiūros elementą⁸⁴. Taigi atsiranda prielaida teigti, kad Mažoji Lietuva, kaip regionas, ir lietuvininkų etnosas kultūriniu požiūriu buvo artimesni Vakarų Europai nei Didžioji Lietuva ir didlietuviai.

Aptarti siužetai inspiruoja būtinybę aktualizuoti vertinimus, susijusius su XIX a. pab. – XX a. pr. *lietuvininkų kultūrinio ir tautinio sąjūdžio* vaizdinio eksplikacijomis lietuvių istoriniame naratyve. Būtina pažymėti, kad pastarasis vaizdinyje neretai esti susisaistęs su ideologemomis ir simboliais, pabrėžiančiais lietuvininkų inteligentijos priešinimosi germanizacijai ir kovos už lietuviškumą stiprinimą Mažojoje Lietuvoje epizodus. Šiuo požiūriu lietuvių istoriniame naratyve išties netrūksta siužetų, ne tik akcentuojančių lietuvininkų kultūrinių lyderių ryžtingumą, bet ir išsiskiriančių mesianistiniu įvaizdžiu. Be abejonės, reikšmingiausiu lietuvininkų kultūrinio ir tautinio sąjūdžio iniciatoriumi šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve tradiciškai yra išskiriamas Vilhelmas Storosta-Vydūnas. Iš esmės Vydūno iniciatyvai yra priskiriami kone visi XIX a. pab. – XX a. pr. periodo lietuvininkų kultūrinėje aplinkoje pasireiškę tautinės tapatybės paieškų judesiai: Vydūnas charakterizuojamas kaip 1901–1939 m. veikusių „Lietuvininkų susivienijimo Prūsijoje“, „Sandomoros“, „Santaros“, „Tilžės lietuvių klubo“ (siekusio pastatyti paminklą K. Donelaičiui ant Rambyno

⁷⁸ Ibid., p. 514.

⁷⁹ MATULEVIČIUS, A. Mažoji Lietuva. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2, Vilnius, 2003, p. 774.

⁸⁰ MATULEVIČIUS, A. Mažosios Lietuvos istorijos ir kultūros tyrinėjimo aspektai. *Mūsų praeitis*, t. 3, Vilnius, 1993.

⁸¹ Šį teiginį patvirtina „Mažosios Lietuvos enciklopedijos“ I tome pateiktas siužetas apie Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III išreikštą nuostatą suvokietinti lietuvius, dėl jų „dvikalbystės, apsunkinančios valstybės valdymą“ (žr. *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 1, Vilnius, 2001, p. 370).

⁸² Dr. Ladas Natkevičius. Kalbų klausimas Klaipėdos krašte. *Varpas*, 1931, Nr. 2, p. 130–133.

⁸³ PLEČKAITIS, V. P. Sausio 15-oji – Klaipėdos krašto susijungimo su Lietuva diena. *Klaipėda*, 1990 01 13, Nr. 10, p. 1.

⁸⁴ KAUNAS, D. *Mažosios Lietuvos lietuviškosios knygos istorija*. Vilnius, 2011, p. 40.

kalno), Klaipėdos krašto mokyklų draugijos, „Spaudos“ ir kitų organizacijų pagrindinė personalija. Ypač stengiamasi pabrėžti Vydūno pažiūrų ir praktinių aspiracijų įtaką 1931–1935 m. Tilžėje veikusiai Lietuvių kultūros draugijai. Tačiau esminiu Vydūno veiklos nuopelnu stengiamasi pabrėžti 1930 m. jo „duotą atkirtį vokiečių pastangoms pompastiškai paminėti Kryžiuočių ordino prūsų ir lietuvių žemių užkariavimo 700 metų sukaktį, kai vokiečių spauda tvirtino, kad lietuviai neturi jokios teisės šio krašto laikyti protėvių žeme“⁸⁵. Būtina pažymėti ir tai, kad Vydūno, kaip lietuviybės interesų sergėtojo Mažojoje Lietuvoje, įvaizdžio konstravimo atveju šiandieniniame lietuvių kultūrinės atminties diskurse neretai iškeliami ir jo, kaip Žalgirio mūšio 500-ųjų metų paminėjimo Tilžėje 1910 m. liepos 24 d. renginių iniciatoriaus ir autoriaus, nuopelnai. Tad aktualu pažymėti, kad šia proga Vydūno parašytos trijų dalių misterijos „Laimėjimas“, ekvilibravusios prūsų ir lietuvių mitologijos bei tautosakos elementais, tikslas buvo „ne tiek priminti šio mūšio didybę, pergalės jame reikšmę, ne tiek pabrėžti tautiečių didžiavimąsi garbinga praeitimi, nors būta ir tokių intencijų, kiek iškelti tautos atgimimo, prisikėlimo iš šimtmečius trukusio letargo svarbą. Toks prisikėlimas būtų didžiulė pergalė, reikšmingumu nenusileidžianti pergalei Žalgirio mūšyje“⁸⁶. Taigi minėtasis vaizdinys designuoja akivaizdžią intenciją suvokti Mažąją Lietuvą kaip lietuvių kultūrinio ir tautinio atgimimo židinį. Manytina, šiuo požiūriu ne mažiau svarbų vaidmenį vaidina siužetai, aktualizuojantys ir Vydūno įsteigtos Tilžės giedotojų draugijos, kaip lietuviybės sergėtojos ir lietuvių kultūros skiepytojos ne tik lietuvininkams, bet ir vokiečiams⁸⁷, įvaizdį. Neabejotina, kad pastarąją ideologemą stengiamasi perteikti ir siužetuose, kuriais bandomas postuluoti Mažosios Lietuvos ir Didžiosios Lietuvos tautinių sąjūdžių, kaip organiškai susijusių ideologinių ir politinių judėjimų, įvaizdis⁸⁸. Čia pirmiausia reikia paminėti Tilžės, kaip „XIX–XX amžių sandūros lietuvių spaudos centro“, vaizdinį, kuris dažniausiai remiasi tradiciniais motyvais: „čia išleista S. Daukanto „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“, J. Basanavičiaus „Etnologiškos smulkmenos“, M. Valančiaus „Palangos Juzė“, pirmieji Žemaitės kūriniai. Nuo 1883 iki 1933 m. čia buvo išspausdinta per 800 pavadinimų lietuviškų knygų. 1823–1824 m. ėjo pirmasis lietuviškas periodinis leidinys „Nusidavimai Dievo karalystėje“. Steigėsi daug spaustuvių, spausdinusių lietuviškas knygas, laikraščius, kalendorius. Pradėtos spausdinti knygos Didžiajai Lietuvai. Šią literatūrą į Didžiąją Lietuvą gabeno knygnešiai – iš pradžių daugiausia maldaknyges, vėliau ir pasaulietines knygas bei laikraščius“⁸⁹. Vienas esminių šio naratyvo elementų – akcentavimas, kad „knygnešystė nebuvo paprasta kontrabanda, bet politinė veikla, už kurią grėsė kalėjimas“ ir kad būtent palankiomis sąlygomis tokiai veiklai Mažoji Lietuva pasitarnavo „lietuviybės išsaugojimui Didžiojoje Lietuvoje“⁹⁰. Beje, šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve netrūksta ir kitokių istorinių siužetų, palaikančių aptariamojo vaizdinio, kaip svarbaus lietuvių kultūrinės atminties diskurso elemento, funkcionalumą. Tai ypač pasakytina apie istorinius vaizdinius, kuriuose Mažosios ir Didžiosios Lietuvos susietumas grindžiamas 1883 m. Ragainėje pradėto leisti lietuviško „Aušros“ laikraščio, „ugdžiusio lietuvių savigarbos jausmą, siekusio, kad lietuviai niekada nepamirštų savo tautybės, ir parodžiusio Mažosios ir Didžiosios Lietuvos bendrumą“⁹¹, įvaizdžiu. Lietuvių istoriniame naratyve „Aušra“ neretai reflektuojama kaip akivaizdus lietuvininkų ir Didžiosios Lie-

⁸⁵ BAGDONAVIČIUS, V. Dramatiškasis septynių šimtmečių santykių akordas. In *Vydūnas. Septyni šimtmečiai vokiečių ir lietuvių santykių*. Vilnius, 2001, p. 9–11.

⁸⁶ BAGDONAVIČIUS, V. Žalgirio mūšio 500 metų jubiliejus – Vydūno akimis. *Kultūros barai*, 2010, Nr. 7–8, p. 84.

⁸⁷ JAKUBAVIČIENĖ, I. Op. cit., p. 15.

⁸⁸ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*, t. XIV. Vilnius, 2008, p. 515.

⁸⁹ MERKYS, V. Knygnešiai. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 247.

⁹⁰ MATULEVIČIUS, A. Mažoji Lietuva. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 773.

⁹¹ ZINKEVIČIUS, Z. „Aušra“. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 1. Vilnius, 2000, p. 101.

tuvos lietuvių bendradarbiavimo pavyzdys, nes kai kurių autorių teigimu, „techninė „Aušros“ leidimo bazė visą laiką priklausė lietuvininkams“, o patį leidinį „pagrindinai užpildydavo Didžiosios Lietuvos tuometiniai rašytojai, publicistai, švietėjai“⁹². Reikia pažymėti ir tai, kad ir *lietuvininkų tautinio sąjūdžio* Mažojoje Lietuvoje vaizdinys, ir jį eksplikuojantis stereotipas apie lietuvininkų ir Didžiosios Lietuvos lietuvių tautinių atgimimų ryšį aktyviai reprezentuojamas ne tik verbalinės komunikacijos, bet ir vizualinėje lietuvių atminties kultūros raiškos plotmėse. Bene iškalbingiausia pastarosios tendencijos demonstracija – tai kontroversiškai traktuojamo paminklo „Arka“, skirto Klaipėdos krašto su(si)jungimo su Lietuva ir Tilžės akto sudarymo atminimui, pastatymas 2003-aisiais metais. Naujų ideologinių impulsų aptariama tendencija įgijo 2009 m. Klaipėdoje įvykusiuose Lietuvos vardo (pa)minėjimo tūkstantmečio renginiuose, kuriuos kuravo Klaipėdos krašto prisijungimo prie Lietuvos paminklo paramos fondo iniciatyvinė grupė. Šios grupės veiklos dėka Klaipėdos urbanistinė erdvė buvo praturtinta dar vienu lietuviybės tradicijų gilumą Klaipėdoje ir Klaipėdos krašte įprasminančiu (įrodančiu) simboliu – Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio paminklu. Ideologiniu požiūriu, šiuo paminklu stengiasi išreikšti „Klaipėdos Lietuvos – tos pačios Lietuvos“ ideologemą, o jame pavaizduotas ietį laikantis raitelis gali būti interpretuojamas kaip „savo žemes saugančios Lietuvos ženklas“⁹³.

Minėtosios lietuvininkų ir Didžiosios Lietuvos lietuvių bendrystės įrodymui neretai pasitelkiami įtaigumu išsiskiriantys 1918 m. lapkričio 30 d. *Tilžės akto, 1923 m. sausio 15-osios sukilimo* (kaip Klaipėdos krašto su(si)jungimo su Lietuva) vaizdiniai. Aktualizuojant šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve įsitvirtinusio Tilžės akto vaizdinio semantinį turinį reikia konstatuoti, kad jis tradiciškai reflektuojamas kaip savarankiška „mažlietuvių siekio vienoje valstybėje priglauti Mažąją Lietuvą prie Didžiosios Lietuvos“ deklaracija⁹⁴, gan laisvai interpretuojant šio dokumento atsiradimą lėmusius politinį, ideologinį ir sociokultūrinį kontekstus⁹⁵. Kita vertus, pripažįstama, kad „šis Mažosios Lietuvos Tautinės Tarybos Aktas buvo daugiau propagandinis, iššaukęs nemažą pasipriešinimą vokiečių ir išverstaskūrių lietuvininkų tarpe, ir keliamo tikslo nepasiekė“⁹⁶. Beje, būtent Klaipėdos krašto pri(si)jungimo prie Lietuvos vaizdiniu stengiamasi pabrėžti Didžiosios Lietuvos, kaip lietuviybės gelbėtojos Klaipėdos krašte 1919–1923 m., vaidmenį⁹⁷. Tačiau taip pat nestokojama ir siužetų, pabrėžiančių Klaipėdos krašto lietuvininkų, kaip sukilimo dalyvių, reikšmę (kartais aktualizuojamas ir tam tikros memelenderių dalies 1922–1923 m. „demonstruotas“ noras prisijungti prie Lietuvos⁹⁸). Ypač tai pasakytina apie istorinius vaizdinius, kuriuose 1923 m. sausio 15 d. sukilimui teikiama ne tik „sukilėlių kovos dėl Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos“ reikšmė, bet ir postuluojamas lietuvių istoriniam naratyvui tradicinis stereotipas apie „lietuvininkų demonstruotas simpatijas Lietuvos Respublikos aspiracijoms krašte“⁹⁹ (reikia pažymėti, kad tokių

⁹² ALEKNAVIČIUS, B. Klaipėda – „Aušros“ lopšys. *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 273, p. 4.

⁹³ ZEMLIKAS, G. Baltasis šviesoraščio metraštininkas, arba Penki vakarai su Bernardu. *Mokslas Lietuva*, 2010, Nr. 20, p. 14.

⁹⁴ MATULEVIČIUS, A. Mažoji Lietuva. In *Mažosios Lietuvos enciklopedija*, t. 2. Vilnius, 2003, p. 777.

⁹⁵ *Tilžės akto* atsiradimo politiniai užkulisai lietuviškoje historiografijoje yra ganėtinai detalai ištirti (plačiau žr.: SAFRONOVAS, V. Der Anschluss des Memelgebietes an Litauen. Die Tilsiter Akte und der „Aufstand“ als Symbole des Legitimationsmythos. *Annaburger Annalen*, 2007, Nr. 17, S. 5–40).

⁹⁶ ALEKNAVIČIUS, B. Mažosios Lietuvos riteris (Erdmono Simonaičio 100-osioms gimimo metinėms). *Tarybinė Klaipėda*, 1988 m. spalio 30 d., Nr. 250, p. 4.

⁹⁷ ZINKEVIČIUS, Z. Mažosios Lietuvos reikšmė Lietuvos istorijoje [interaktyvus], [žiūrėta 2009 09 13]. Prieitis per internetą: < http://aivaweb.com/images/512/zzinkeviciaus_pranesimas.pdf >

⁹⁸ JUŠKA, A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir klaipėdiškiai 1923–1939 m.? *Kultūros barai*, 2007, Nr. 9, p. 91–92.

⁹⁹ BARANAUSKAS, T. 1923-ųjų metų sukilėliai išgelbėjo Klaipėdą nuo sunaikinimo [interaktyvus], [žiūrėta 2010 07 15]. Prieitis per internetą: < <http://lietuvas.istorija.net/publicistika/klaipeda.htm> >

simpatijų Klaipėdos krašto lietuvių sociumo sluoksniuose tikrai būta, tačiau jos neišsiskyrė masiškumu). Kita vertus, ne mažiau svarbu pabrėžti ir tai, kad Klaipėdos sukilimas neretai apibūdinamas kaip „lietuvių Klaipėdos krašte išgelbėjimas“ Lietuvos sprendimas, inspiruotas pačių lietuvininkų inteligentų (be abejonės, šiame siužete ypač didelę reikšmę turi Prūsų Lietuvos Tautinės Tarybos ir Vyriausiojo Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto sudarymo ir veiklos epizodai)¹⁰⁰.

Pastarasis siužetas, manytina, leidžia geriau suvokti, kodėl šiandieniniame lietuvių istoriniame diskurse nepatikliai sutinkami oficialius vertinimus kvestionuojantys lietuvininkų prisiminimai, kuriuose Lietuvos Respublikos administravimo Klaipėdos krašte laikotarpis apibūdinamas kaip „naujų kolonizatorių“ įsitvirtinimo ir „lietuviškos kolonizacinės politikos“ periodas¹⁰¹ (beje, 1923–1924 m. laikotarpis buvusių Klaipėdos krašto gyventojų reminiscencijose kartais apibūdinamas kaip „lietuvių diktatūra“¹⁰²). Tačiau minėtąją tendenciją nustelbia lietuvių istorinės savivokos problema, susijusi su oficialaus istorinio naratyvo nuostata neaktualizuoti priešasčių (pvz., Lietuvos Respublikos vyriausybės nepasitikėjimas Klaipėdos krašto gyventojais, taip pat ir lietuvininkais¹⁰³), kurios nulėmė lietuviškosios Klaipėdos krašto politikos nesėkmę. Kita vertus, reikėtų pažymėti tai, kad *Sausio 15-osios sukilimo* vaizdinys vaidina anaip tol ne antraeilį vaidmenį palaikant pastaruoju metu kuriamą Lietuvos, kaip drąsios valstybės, įvaizdį. Šiuo atveju ypač padeda vertinimai, traktuojantys Lietuvos Respublikos įvykdytą Klaipėdos krašto pri(si)jungimo akciją kaip politiniu ir diplomatinio požiūriais ryžtingiausią Lietuvos Respublikos sprendimą, o Lietuvos Respublikos administravimo Klaipėdos krašte laikotarpį – kaip „drąsios“ (vietinių krašto gyventojų psichologiškai atmetos) lietuviškos politikos periodą¹⁰⁴. Šiuo požiūriu ypač svarbūs yra vadinamąjį 1935 m. Kauno procesą (Klaipėdos nacistinių organizacijų narių teisma) aktualizuojantys siužetai¹⁰⁵, kuriuose Lietuva reflektuojama kaip valstybė, nepabijojusi mesti iššūkį nacionalsocialistinei Vokietijai.

Nekyla abejonų, kad šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve ypatingu simboliniu statusu išsiskiria *nacionalsocialistinių organizacijų veiklos Mažojoje Lietuvoje įtakos stiprinimo ir Klaipėdos krašto netekimo 1939 m. kovo mėn.*¹⁰⁶ vaizdiniai, inspiruojantys klausimus apie politines, socialines, ekonomines bei kultūrines Lietuvos Respublikos 1923–1939 m. administravimo Klaipėdos krašte nesėkmes ir kartu stiprinantys gynybines ar net „amnezines“ lietuvių kolektyvinės atminties diskurso nuostatas. Suprantama, kad šiuo atveju dažniausiai operuojama „negatyvios vokiečių ir vokiečių tautų įtakos“ stereotipu, kuris funkcionuoja kaip esminis 1929–1939 m. situacijos Klaipėdos krašte recepcijos kriterijus. Pavyzdžiui, istorikas T. Baranauskas ryžtingai teigia, kad „Mažosios Lietuvos istoriją kartais savinasi vokiečiai – tai ypač būdinga iš Rytų Prūsijos kilusiems vokiečiams. Jiems ir K. Donelaitis – vokiečių poetas, nesvarbu, kad vokiškai parašė tik kelis posmelius... Apskritai vokiečių revanšistams Klaipėdos kraštas – neginčijamos vokiečių žemės“¹⁰⁷.

¹⁰⁰ BARANAUSKAS, T. 1923-ųjų...

¹⁰¹ JUŠKA, A. Ko neįstengė suprasti Lietuvos valdžia ir klaipėdiškiai 1923–1939 m.? *Kultūros barai*, 2007, Nr. 10, p. 75–80.

¹⁰² FUCHS, K. Memelautonomie – Realautonomie? Die Signatarmächte und der Geist des Memelstatuts (1934). *Anna-berger Annalen*, 2006, Nr. 14, S. 94–107.

¹⁰³ POCYTĖ, S. Klaipėdos krašto politinė ir kultūrinė aplinka tarpukariu. In *Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros atodangos. Klaipėdos krašto visuomenės veikėjui dailininkui Adomui Brakui atminti*. Sud. S. POCYTĖ, K. JOKUBAVIČIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 9–19.

¹⁰⁴ BALTUŠKA, R. *Baltijos jūra ir Lietuvos laivynas*. Vilnius, 2009, p. 156–170.

¹⁰⁵ GAIGALAITĖ, A. Hitlerininkų pastangos 1933–1935 m. atplėšti nuo Lietuvos Klaipėdos kraštą. *Lietuvos TSR Mokslų akademijos darbai, serija A*, t. 2(13), 1962, p. 137–153.

¹⁰⁶ VAREIKIS, V. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir Realpolitik. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 3, p. 68–75.

¹⁰⁷ BARANAUSKAS, T. Ar lietuviams reikalingas epas? [interaktyvus], [žiūrėta 2010 08 01]. Prieitis per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2006-10-18-tomas-baranauskas-ar-lietuviams-reikalingas-epas/4986/print>>

Neabejotina, emociniu požiūriu ypač negatyvias reakcijas inspiruoja siužetai, paremti teiginiu, kad „atėję į valdžią, hitlerininkai ėmėsi prieš lietuvininkus prievartos – ne tik persekiojo lietuvių kalbą, bet ir terorizavo lietuvių kultūros veikėjus. 1934 m. viešai sumušti buvo Vydūnas ir V. Mačiulaitis, nuniokoti Karaliaučiaus ir Tilžės lietuvių etnografijos muziejai, imta drausti lietuviškas pamaldas. 1938 m. 60 proc. senųjų vietovardžių buvo pakeista vokiškais – jie pernelyg aiškiai bylojo apie tai, kas yra šio krašto šeimnininkai“¹⁰⁸. Kita vertus, „1931–1932 m. laikotarpiu Rytprūsioose išplitus nacionalsocialistiniam judėjimui ir sustiprėjus revizionizmui Klaipėdos krašto atžvilgiu, vokiečių neapykanta lietuvių kultūros veikėjams sustiprėjo“, – teigia istorikė Ingrida Jakubavičienė. – „Visa tai, kas lietuviška, buvo pradėta planingai naikinti su centrinės Vokietijos valdžios organų „palaiminimu“¹⁰⁹. Be abejonės, kaip būdingiausius aktualizuojamo nacionalsocialistinio režimo persekiojamos Mažosios Lietuvos kultūros vaizdinio archetipus reikėtų nurodyti siužetus, iliustruojančius tragišką garsaus Rytprūsių spaustuvininko Enzio Jagomasto (spaustuvės „Aušra“ savininko ir bendrovės „Lituania“ dalininko) šeimos likimą Antrojo pasaulinio karo metais. Bene svarbiausio leitmotyvo vaidmenį šio vaizdinio semantikoje vaidina argumentas, kad nacistinis režimas represavo Jagomastų šeimą dėl jos proletuviškumo¹¹⁰: „Okupantai neužmiršo Jagomastų tautinės veiklos ir 1941 m. rugpjūčio 23 d. sušaudė Paneriuose. Žuvo senasis Enzys Jagomastas, jo žmona Marta, sūnūs Dovas ir Jurgis, dukra Ona ir žentas Emilis Vilmantas-Maklenburgas, knygos „Prūsų Lietuva ir jos suvokietinimas“ autorius. Tai šitaip fašistai susidorojo su tvirta Mažosios Lietuvos lietuviškumo atrama. Jagomastų atminimui stovi paminklinis akmuo dešinėje Panerių memorialo pusėje, už geležinkelio.“¹¹¹ Jagomastus ištikusios lemties vaizdinio semantinę įtaigą lietuvių istoriniam naratyvui neabejotinai stiprina siužetai apie panašų nacių koncentracijos lageriuose atsidūrusių Mažosios Lietuvos politinių ir kultūros veikėjų – M. Didžio, M. Reizgio, M. Žviliaus, A. Jonušaičio, E. Simonaičio, M. Slažo ir J. Grigolaičio (jie buvo represuoti nacių režimo) – likimą¹¹². Galima pažymėti, kad minėtų siužetų turinys iš esmės regeneruoja jau tarpukario¹¹³ ir sovietinės okupacijos laikotarpiu lietuvių istoriniame naratyve suformuotą vokiečių, kaip „negailingos nacijos“¹¹⁴, stereotipą. Pastarojo turinio vaizdiniai 1933–1944 m. procesų Rytų Prūsijoje kontekste iš esmės jau leidžia (tai atsispindi ir oficialiajame lietuvių atminties kultūros diskurse) įžvelgti genocidinės nacių politikos prieš lietuvininkus ir Mažosios Lietuvos kultūrą žymenis. Pastarųjų vertinimų plotmėje ganėtinai dėsningos atrodo Lietuvos viešajame diskurse prigijusios intencijos Vokiečių ordino įsikurdinimo prūsų žemėse procesą eksplikuoti socialinį ir kultūrinį ge-

¹⁰⁸ BARANAUSKAS, T. Ar lietuviams...

¹⁰⁹ JAKUBAVIČIENĖ, I. Op. cit., p. 14–15.

¹¹⁰ ALEKNAVIČIUS, B. Jagomastai. *Klaipėda*, 2001 08 29, p. 19.

¹¹¹ Enzio Jagomasto kapas Paneriuose [interaktyvus], [žiūrėta 2011 10 09]. Prieitis per internetą: <<http://www.voke.lt/index.php?227368622>>

¹¹² PLEČKAITIS, V. „Mažoji Lietuva“ už Atlanto. *Tarybinė Klaipėda*, 1989, Nr. 243, p. 4.; ALEKNAVIČIUS, B. „Padėjau lietuviams jų teises ginti...“ (1) (Martyno Reizgio 115-ajam gimtadieniui). *Klaipėda*. 2001 11 28, p. 19. ALEKNAVIČIUS, B. „Padėjau lietuviams jų teises ginti...“ (2) (Martyno Reizgio 115-ajam gimtadieniui). *Klaipėda*. 2001 12 05, p. 23.

¹¹³ Pavyzdžiui, vienas iškalbingiausių aktualizuojamo įvaizdžio konstravimo atvejų identifikuojamas straipsnyje „Vokiečiai Prūsų Lietuvoje“. *Tėvų žemė*, 1934, Nr. 7, p. 12.

¹¹⁴ NIKŽENTAITIS, A. Das Bild Deutschlands und der Deutschen im heutigen Litauen. *Annaberger Annalen*, 1996, Nr. 4, S. 148–154; NIKŽENTAITIS, A. Das Bild der Deutschen in Zwischenkriegslitauen. In *Die deutsche Vokgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-litauischen Verhältnisses*. Hrsg. B. MEISSNER, S. BAMBERGER-STEMMANN, D. HENNING. Hamburg, 1998, S. 237–253; NIKŽENTAITIS, A. Das Deutschlandbild im heutigen Litauen. In „*Der Fremde im Dorf*“. Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte. Rex Rexheuser zum 65. Geburtstag. Hrsg. H.-J. BÖMELBURG, B. ESCHMENT. Lüneburg, 1998, S. 105–123.

nocidus apibrėžiančiomis sąvokomis bei argumentais¹¹⁵. Kita vertus, neabejotina, kad minėtosios interpretacijos ilgainiui sukūrė prielaidas politiniu, socialiniu ir kultūriniu genocidu įvardyti ne tik nacionalsocialistinio režimo represijas prieš Mažosios Lietuvos kultūrą ir jos veikėjus, bet ir kone visus Antrojo pasaulinio karo pabaigos Rytprūsioose įvykius, Raudonosios armijos karinius nusikaltimus bei sovietinės administracijos politiką vietinių gyventojų atžvilgiu¹¹⁶. Tad nestebina tai, kad lietuvių istoriniame naratyve prigijęs vadinamojo Mažosios Lietuvos sovietinio genocido vaizdinys ir jį iliustruojantys siužetai tapo reikšminga šiandieninės lietuvių atminties ir atminimo kultūros dalimi. Šiuo atveju svarbu pažymėti, kad Mažosios Lietuvos regiono refleksijos svarba martirologinėje lietuvių kultūrinės atminties paradigmoje aktualizavosi Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio laikotarpiu, kai Klaipėdos krašte įsisteigė ir aktyvią ideologinę veiklą pradėjo lietuvių tremtinių organizacijos (šiuo požiūriu pirmiausia aktualizuotinas Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos tremtinių klubo bei Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių sąjungos Klaipėdos rajono skyriaus kuriamas diskursas)¹¹⁷. Kita vertus, reikėtų paminėti ir tai, kad martirologinė Mažosios Lietuvos receptijos paradigma vis dėlto tradiciškai yra linkusi akcentuoti lietuvininkų etninės grupės patirtas genocidines veikas ir šis vaizdinys dažniausiai nustelbia kitų Mažosios Lietuvos tautinių (pvz., vokiečių, žydų) ir lokaliųjų (pvz., memelenderių) grupių patirtus trauminius išgyvenimus¹¹⁸. Taip pat reikia paminėti ir tai, kad minėtoji martirologinė paradigma lietuvių istorinei sąmonei padeda atsiriboti nuo kontroversiškų faktų, atskleidžiančių „lietuviškojo veiksnio“ (pvz., Lietuvos Respublikos administracijos spaudimo Klaipėdos krašto gyventojų grupėms; išitraukimo į Vokietijos ir SSRS interesų regione lejamus *Realpolitik* taktinius žaidimus¹¹⁹) įtaką totalitarinių sistemų įsigalėjimo prielaidų Rytprūsioose kontekste.

Pažymėtina, kad panašiomis semantinėmis implikacijomis taip pat išsiskiria ir vaizdiniai, aktualizuojantys *Rytprūsių ir Klaipėdos krašto padėties sovietinės okupacijos laikotarpiu* vertinimus. Šiuo požiūriu būtina pažymėti, kad tuo laikotarpiu lietuvių istoriniame naratyve aktualumo nestokojančiuose Antrojo pasaulinio karo pabaigos ir sovietinės okupacijos pradžios Rytų Prūsijoje siužetuose vis didesnę įtaką įgyja nuostata apibūdinti pirmojo dešimtmečio situaciją Mažosios Lietuvos regione kaip kultūrinį genocidą, nukreiptą ne tik prieš vokiečius, bet ir prieš lietuvininkus¹²⁰. Būtent sovietinės administracijos diegimo šiame regione laikotarpiu (1944–1945 m.), Mažosios Lietuvos genocido atminimo koncepcijos šalininkų teigimu, „pagrindinė Mažosios Lietuvos dalis – Karaliaučiaus kraštas neteko savo etninių gyventojų, savo žemės vardo ir virto faktiška Sovietų

¹¹⁵ Pagal šią argumentaciją Mažosios Lietuvos gyventojai patyrė du genocidus. Pirmąjį – Vokiečių ordino įsitvirtinimo prūsų žemėse laikotarpiu; antrąjį – Raudonosios armijos įsiveržimo į Rytprūsių teritoriją 1944 m. rudenį ir sovietinės administracijos formavimo(si) okupuotame Karaliaučiaus krašte laikotarpiu.

¹¹⁶ PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos etnocidas kaip kultūrinis ir kultūrologinis fenomenas. *Voruta*, 1996, Nr. 5(239), p. 6.

¹¹⁷ STUBRA, A. Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos tremtinių klubas. *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 269, p. 8; VINCIŪNIENĖ, S. *Tremtis ir rezistencija Klaipėdos rajone*. Klaipėda, 2009.

¹¹⁸ FLICK, R. *Atrastoji žemė: autobiografinė apybraiža*. Klaipėda, 2008, p. 58–64. LACHAUER, U. *Rytprūsiški likimai*. Vilnius, 2004, p. 77–79, 211–212. Reikėtų pažymėti, kad pastaroji kolizija ypač aktualizuojama ideologinėse Vokietijos Federacinėje Respublikoje veikiančios „Perkeltųjų asmenų sąjungos“ (*Bund der Vertriebenen*) eksplikacijose (žr.: GORNIG, G.-H. *Das Memelland: gestern und heute: eine historische und rechtliche Betrachtung*. Bonn, 1991).

¹¹⁹ VAREIKIS, V. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir *Realpolitik*. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 3, p. 68–75.

¹²⁰ *Genocidinės* koncepcijos šalininkų teigimu, sovietinis genocidas Mažojoje Lietuvoje prasidėjo 1944 m. spalio 16 d., kai 3-iojo Baltarusijos fronto 5-oji ir 11-oji armijos pradėjo Karaliaučiaus krašto puolimą. Reikia pažymėti, kad minėtoji data yra įtraukta į Lietuvos Respublikos atmintinų dienų sąrašą, ir tai, manytina, leidžia daryti prielaidą, kad Lietuvos istorijos politiką formuojančioms institucijoms yra aktualus poreikis palaikyti Didžiosios ir Mažosios Lietuvos „bendros genocidinės patirties“ įvaizdį.

Sąjungos kolonija. [...] Nugalėtojams buvo nė motais, kad tai istorinės baltų žemės, kur gyveno ne vien vokiečiai, bet nemažai dar ir senųjų prūsų palikuonių. Šimtus pavyzdžių galima pateikti, kaip buvo prievartaujami, plėšiami ir be gailės žudomi Rytprūsių civiliai gyventojai, atsidūrę „nugalėtojų“ kelyje“¹²¹. Tuo tarpu kultūrinio genocido užuomazgos analizuojamo pobūdžio naratyvuose yra siejamos su „1946 m. balandžio 7 d. įsaku visą Karaliaučiaus kraštą perduoti Rusijai ir pavadinti jį Kaliningradu“¹²². Po Antrojo pasaulinio karo Mažosios Lietuvos kultūrinis kraštovaizdis buvo „modernizuotas“ sovietinėmis kultūrinio kraštovaizdžio ir infrastruktūros formomis, todėl kraštas ilgainiui tapo „tipišku pilku ir beveidžiu pramoniniu regionu, beveik niekuo nesiskyrusiu nuo kitų sovietinių industrinių provincijų“¹²³. Būtent pastarieji veiksniai, kai kurių autorių nuomone, leidžia kalbėti apie „Mažosios Lietuvos atminimo žudymo sovietine atmintimi“ procesą¹²⁴. Tačiau sovietinės administracijos veiklos Klaipėdos krašte ir visame Mažosios Lietuvos regione receptiją lietuvių istoriniame naratyve lemia ne tik minėti vaizdiniai, bet ir opios istorinės savivokos problemos. Kai kurių autorių nuomone, būtent sovietinės valdžios laikotarpiu Klaipėda tapo „lietuvišku“ miestu, nors turimi faktiniai duomenys verčia abejoti, ar sovietinės administracijos sprendimai ir praktiniai sprendimai bei veiksmai rėmėsi etnopolitiškai orientuota Klaipėdos krašto „(su)lietuvinimo“ koncepcija¹²⁵. Tačiau akivaizdu, kad sovietiniu laikotarpiu Klaipėdos miesto ir krašto semantinėje erdvėje sėkmingai integravosi kai kurie lietuviškosios tapatybės ideologiją „įvietinantys“ elementai (pvz., gatvėvardžiai¹²⁶, hidronimai¹²⁷, toponimai), kurie ilgainiui sudarė sąlygas kraštą suvokti kaip lietuvišką. Lietuviškumą reprezentuojančios reikšmės užpildė pokario Klaipėdos viešojoje erdvėje susiformavusį vakuumą, atsiradusį išstūmus vokiečių kultūros elementus. Būtent šis momentas inspiruoja tam tikras kontroversijas Vakarų (ypač Vokietijos) istoriografijoje, kuri sovietinio režimo ir jo ideologinės sistemos įsigalėjimo Klaipėdos krašte neaktualizuoja kaip abstraktaus ir sporadiško proceso, bet identifikuoja jį kaip konkretų ir struktūriškai hierarchizuotą sovietinės atminties ir atminimo kultūros integracijos okupuotoje teritorijoje procesą¹²⁸. Savaimė suprantama, kad šiame kontekste ypač aktualus yra vietinės – lietuviškosios sovietinės nomenklatūros – veiklos Klaipėdos krašte ir ypač jo semantinių erdvių „įsisavinimo“ vaidmuo.

Kita vertus, posovietiniu laikotarpiu prasidėjęs lietuvių tautinės tapatybės ideologiją „įvietinančių“ *atminties vietų* perkūrimo procesas kol kas nerodo rimtesnių intencijų lietuvių istoriniame naratyve figūruojančias Mažosios Lietuvos reprezentacijas papildyti šiame regione istoriškai susiklosčiusiu multikultūriniu koloritu. Teigtina, kad tokią situaciją lemia aplinkybė, jog didžiausia autentiškoji Mažosios Lietuvos kultūrinio palikimo dalis buvo prarasta sovietinio režimo laikotarpiu, t. y. būtent tada, kai subrendo vyresnioji ir vidurinė šiandieninio lietuvių sociumo generacijos. Akivaizdu, kad pastaroji ypatybė sąlygoja labai komplikotas istorinio ir kultūrinio Mažosios Lietuvos paveldo Klaipėdos krašte teorinės receptijos ir praktinės iš(sau)gojimo politikos pro-

¹²¹ DAUGANDAS, R. Spalio 16-oji – Mažosios Lietuvos genocido diena. Kad nebūtų nepamiršta. *Mokslo Lietuva*, 2002, Nr. 18, p. 5.

¹²² PURVINAS, M. Mažosios Lietuvos etnocidas kaip kultūrinis ir kultūrologinis fenomenas. *Voruta*, 1996, Nr. 5(239), p. 6.

¹²³ PURVINAS, M. Lietuvos architektūrologijos klystkeliai ir akligatviai [interaktyvus], [žiūrėta 2009 09 11]. Prieitis per internetą: <<http://ic.lms.lt/ml/182/architektura.htm>>

¹²⁴ Plačiau žr. ALEKNAVIČIUS, B. 2. Gyva lietuvininkų dvasia. *Mažoji Lietuva. LPS Klaipėdos m. tarybos leidinys*, 1988, Nr. 12, p. 7.

¹²⁵ SAFRONOVAS, V. Atminties orientavimas..., p. 91–111.

¹²⁶ MARTINKUS, P. Dar kartą apie gatvėvardžius. *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 29, p. 4; TATORIS, J. Dėl istorinių gatvėvardžių sugrąžinimo ir jų reikšmės. *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 285, p. 4.

¹²⁷ DEMERECKAS, K. Dangė – senas kuršiškas upėvardis. *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 260, p. 8.

¹²⁸ RADA, U. *Die Memel. Kulturgeschichte eines europäischen Stromes*. Hamburg, 2010, S. 243–266.

blemas, kurias bandoma eksplikuoti pastaruoju metu Lietuvos oficialiajame diskurse generuojamais *Klaipėdos krašto, kaip „vakarietišiausio“ ir veržliausio Lietuvos regiono, ir Karaliaučiaus krašto (Kaliningrado srities), kaip prarasto, tačiau nepamiršto lietuvių etninės kultūros lopšio*¹²⁹, vaizdiniais. Jie palaiko Mažosios Lietuvos įvaizdžio lietuvių kultūrinėje atmintyje funkcionalumą. Reikia pripažinti, kad šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve nemaža įtaka išsiskiria ideologemos, kurios sudaro prielaidas Mažosios Lietuvos regioną (ypač Klaipėdos kraštą) traktuoti kaip istoriniu, kultūriniu ir ekonominiu požiūriu gyvybiškai svarbų šiandieninės Lietuvos politinių interesų realizacijos lauką¹³⁰. Šio diskurso kontekste XIX a. Mažosios Lietuvos regionas traktuojamas kaip lietuvių tautos „langas“ į Vakarus ir Europos kultūrą, o Klaipėdos krašto atitekimas Lietuvai XX a. pr. laikomas politiškai ir ekonomiškai svarbaus placdarmo suformavimu, kuris šiandieninei Lietuvos politikai padeda neutralizuoti „nedraugiškų ekonominių veiksnių“ įtaką¹³¹ ir generuoti „vakarietiškomis kultūrinėmis intencijoms imlesnę kultūrinę aplinką“¹³². Suprantama, kad esminis vaidmuo šiame diskurse tenka Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos geokultūrinės įtakos Kaliningrado srityje veiksnio įvaizdžiui, kuris savo ruožtu inicijuoja gynybinio pobūdžio argumentus. Štai pasak politiko Česlovo Stankevičiaus, „nuostata, kad Lietuvos valstybė nekelia teritorinių pretenzijų į Karaliaučiaus kraštą, dar nereiškia, kad ji šiam kraštui neturi etninių interesų. Jai rūpi, kad būtų apsaugotas ir atgaivintas lietuvininkų ir prūsų kultūros paveldas, pripažintos lietuvininkų ir lietuvių teisės grįžti į protėvių žemę, laisvai joje įsikurti, gyventi ir sudaryti savo bendruomenę, naudotis savo tautinėmis teisėmis, kokias turi rusai Lietuvoje“¹³³.

Minėtųjų istorinių siužetų turinys, manytina, ištaigiai demonstruoja, kad Mažosios Lietuvos regiono refleksija lietuvių istoriniame naratyve konstruojama idealizuoto santykio su praeitimi pagrindu. Tai mechanizmas, kuris padeda kurti ir palaikyti šiandieninės lietuvių atminties kultūros ryšį su Mažąja Lietuva, kaip specifine lietuvių *atminties vieta*. Kita vertus, lietuviškos tapatybės ideologijos veikiama Mažosios Lietuvos įvaizdžio refleksija trukdo lietuvių kolektyvinei sąmonei priimti kontroversiškus šio regiono istorijos aspektus, kurie nesutampa su viešajame diskurse susiklosčiusiais istorinės praeities reprezentavimo žymenimis. Šiandieninis lietuvių istorinis naratyvas remiasi „išgrynintos lietuviškos tapatybės“ paieškos kanonu, kuris neabejotinai nulemia ir lietuvių istorinės atminties bei atminties kultūros aspiracijas Mažosios Lietuvos regiono atžvilgiu. Pastaroji ypatybė nulemia, kad lietuvių kultūrinėje atmintyje Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietos*, įvaizdžio turinį palaiko istoriniame naratyve giliai įsiskverbę stereotipai apie „lietuvininkus – Lietuvos patriotus“ ir „Prūsų Lietuvą – užkariautojų pavergtą kraštą“¹³⁴. Būtent tokio turinio suvo-

¹²⁹ ZEMLICKAS, G. Enciklopedija gyvam kraštui – Mažajai Lietuvai. *Mokslo Lietuva* [interaktyvus], 2007 04 5–18 [žiūrėta 2009 07 29]. Prieitis per internetą: <<http://mokslasplius.lt/mokslo-lietuva/node/417?page=0%2C1>>; ALEKNAVIČIUS, B. Mažosios Lietuvos vietovardžių rusifikavimas. *Mažoji Lietuva. LPS Klaipėdos m. tarybos leidinys*, 1989, Nr. 8, p. 7; POCYTĖ, S. Die Suche nach der verlorenen Heimat und Geschichte in der Periodika der deutschen und litauischen Memelländer außerhalb des Landes nach dem Zweiten Weltkrieg. *Annaberger Annalen*, 2010, Nr. 18, S. 22–43.

¹³⁰ LAURINAVIČIUS, Č. Ką reiškia Lietuvai turėti Klaipėdą? In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, t. XXI). Sud. S. POCYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 11–31.

¹³¹ VAREIKIS, V. Prie Baltijos. *Šiaurės Atėnai* [interaktyvus], 2004 02 07 [žiūrėta 2009 06 23]. Prieitis per internetą: <http://www.culture.lt/satenai/?leid_id=687&kas=straipsnis&st_id=2412>

¹³² VALIUŠAITIS, V. Kodėl praradome Klaipėdos kraštą 1939-aisiais? I. [interaktyvus], [žiūrėta 2011 09 06]. Prieitis per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/ringas/lit/vvaliusaitis-kodel-praradome-klaipedos-krasta-1939-aisiais-i.d?id=49168488>>

¹³³ KAIRIŪKŠTYTĖ, N. *Potsdamas ir Karaliaučiaus kraštas*. Vilnius, 1996, p. 71.

¹³⁴ KAUKIENĖ, A. *Po Mažosios Lietuvos dangumi: mintis apie Mažosios Lietuvos praeitį ir dabartį*. Klaipėda, 2000, p. 9.

kiniai, kaip taikliai yra pažymėjęs vokiečių istorikas Wolfgangas Hoepkenas (*Wolfgang Höpken*)¹³⁵, ne tik būdingi daugeliui paribio regionuose gyvenančių etninių ir tautinių grupių, bet ir neretai tampa neišvengiama modernių visuomenių, sukurtų multietniškumo ir multikultūriškumo pagrindu, istorijos politikos problema. Tuo labiau kad palyginti neseni Lietuvos istorijos politikos ir atminties kultūros aspiracijų formavimo(si) Mažosios Lietuvos regiono atžvilgiu procesai, kaip retas kuris kitas sociokultūrinės dinamikos atvejis, pasižymėjo originaliu ir specifiniu „praities įveikimo“ mechanizmu. Jos praktinę pusę, manytina, ganėtinai detalai iliustruoja klaipėdiečių ir Lietuvos visuomenės dėmesį prikaustęs 1988–1989 m. periodu kilęs ažiotažas dėl „Taravos Anikės“ paminklo atstatymo. Nors aktualizuojamo laikotarpio viešajame diskurse „Taravos Anikė“ reflektuota reikšmingiausiu ikikarinės Klaipėdos paminklu¹³⁶, tačiau miesto visuomenės ir administracinių struktūrų konsensusas jo atkūrimo ir atstatymo klausimu buvo pasiektas tik po bendro sprendimo, bylojusio, kad Klaipėdoje privalo atsirasti paminklas ir Martynui Mažvydui¹³⁷. Taip įvyko todėl, kad numanomas eilėraščio „Anikė iš Taravos“ autorius Simonas Dachas buvo identifikuotas kaip vokiečių (tačiau artimai susijęs su lietuviais¹³⁸) kultūros atstovas, o M. Mažvydas – kaip neabejotinas lietuviybės Mažojoje Lietuvoje puoselėtojas. Neabejotina, aptartą lietuviškosios atminties versijos susidūrimo su istorine tikrove koliziją lėmė bendras XX a. 9-ojo dešimtmečio pabaigos istorijos politikos kontekstas: aktualizuojamu laikotarpiu Klaipėdą stengiasi reprezentuoti kaip dviejų (lietuviškosios ir vokiškosios) kultūrų santarvės miestą, tad ir paminklų kūrimo procesas neišvengiamai privalėjo atsižvelgti į aspiracijas palaikyti tokį atminties kultūros diskursą, kuriame atsispindėtų paritetinis minėtosios kultūrinės sąveikos įvaizdis. Suprantama, kad „Taravos Anikės“ paminklo semantika atitiko minėtasias aspiracijas, tad logiška, jog 1989 m. lapkričio 18 d. atstatytam paminklui buvo suteiktas „meilės ir santarvės simbolio“ reikšminis turinys (būtina paminėti ir aplinkybę, kad šio paminklo atkūrimo intencijose svarbų vaidmenį taip pat vaidino ir sumetimas pelnyti tuometinės Vokietijos visuomenės simpatijas)¹³⁹. Kita vertus, nereikia stebėtis, kad Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklą lydėjusioje retorikoje kaip visiškai logiški argumentai atrodė teiginiai, kad „nuo seniausių laikų minimi du miesto pavadinimai: senasis – Klaipėda ir vokiečių kolonistų atneštas – Memelis (vok. *Memel* – Nemunas) iš dalies atspindėjo gana sudėtingus lietuvių ir vokiečių santykius miesto istorijos raidoje. Šimtmečius greta gyvenusios tautos sukūrė savitą, būdingą tik šiam miestui kultūrą, ir todėl ją svarbu priimti kaip visumą, kaip čia gyvenusių tautų kultūrų sintezę“¹⁴⁰. Kita vertus, būtent tokia ideologema ilgainiui sudarė prielaidas susiformuoti Klaipėdos, o kartu ir Mažosios Lietuvos, kaip lietuvininkų (mažlietuvių, Prūsijos lietuvių) etnoso ir vokiečių kultūrinės sąveikos, centro įvaizdžiui. Svarbu pažymėti, kad šio įvaizdžio reikšminį turinį lemia nuostata, kad lietuvių kultūrinės iniciatyvos prilygo ir kartais (kaip teigiama, daugiausia dėl pasipriešinimo germanizacijai¹⁴¹) net pranoko vokiečių kultūros pozicijas, todėl atsiranda prielaida

¹³⁵ HÖPKEN, W. Staatlichkeit, Ethnogenese und Kultur: Narrative und symbolische Muster nationaler Identitätskonstruktionen auf dem Balkan im 19. und 20. Jahrhundert. In *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation*. Hrsg. D. WILLOWEIT, H. LEMBERG. München, 2006, S. 405–425.

¹³⁶ JUŠKA, A. Paminklai Klaipėdoje. *Tarybinė Klaipėda*, 1989, Nr. 263, p. 2.

¹³⁷ Ar sugrįš „Anikė iš Taravos“. *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 241, p. 8; „Anikė iš Taravos“ grįš. Kur statyti skulptūrą M. Mažvydui? *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 247, p. 8.

¹³⁸ STANKEVIČIUS, A. Poetas Simonas Dachas ir „Taravos Anikės“ sugrįžimas. *Tarybinė Klaipėda*, 1989, Nr. 264, p. 1; OGINSKAS, K. Anikė – pirmoji kregždė? *Tarybinė Klaipėda*, 1989, Nr. 283, p. 2.

¹³⁹ BAJORAS, V. Meilės ir santarvės simbolis. *Tarybinė Klaipėda*, 1989, Nr. 266, p. 1.

¹⁴⁰ PLEČKAITIS, V. Kiek žuvo lietuvių 1923 metais, vaduojant Klaipėdą? *Tarybinė Klaipėda*, 1988, Nr. 255, p. 8.

¹⁴¹ ALEKNAVIČIUS, B. 4. Vietovardžių germanizavimas Mažojoje Lietuvoje. *Mažoji Lietuva. LPS Klaipėdos m. tarybos leidinys*, 1989, Nr. 7, p. 7.

tezei, kad XIX–XX a. sandūroje lietuvių ir vokiečių santykiai Mažojoje Lietuvoje ilgainiui peraugo į šių etninių grupių tapatybių ideologinę konkurenciją. Suprantama, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio inicijuotų politinių procesų kontekstas suponavo Lietuvos teritorinio integralumo (šiuo tikslu 1989 m. sausio 15 d. Klaipėdos Mažvydo parke iškilmingai paminėtos „Klaipėdos krašto prijungimo prie Lietuvos 66-osios metinės“¹⁴²) ir lietuvių tautinės tapatybės konsolidavimo klausimus, todėl politiškai svarbiau buvo akcentuoti Klaipėdos krašto lietuviškąją praeitį, ideologiniame diskurse išryškinant siužetinę liniją apie „daug lietuvių tautos jėgų ir kraujo pareikalavusias kovas dėl Baltijos pajūrio – šventos mūsų protėvių žemės“¹⁴³. Suprantama, kad minėtų politinių ir ideologinių aspiracijų kontekste Klaipėdos krašto (kaip ir Mažosios Lietuvos) priklausymo Prūsijos kultūrinei tradicijai faktas oficialioje aktualizuojamo laikotarpio retorikoje tapo nepatogiu momentu ir buvo minimas ypač santūriai. Kita vertus, XX–XXI a. sandūros laikotarpiu Klaipėdos miesto ir krašto atminimo kultūros diskurse pradėjusios stiprėti intencijos tinkamai įamžinti ir Mažosios Lietuvos, kaip Prūsijos istorinio regiono, praeitį įprasminančius ženklus (pvz., pradėtas svarstyti klausimas dėl paminklo karalienei Luizai Klaipėdoje pastatymo), leidžia tikėtis, kad nuostatos, demonstruojančios lietuvių kultūrinės atminties santūrumą *kitokios istorinės patirties* atžvilgiu, jau pradeda silpti.

Išvados

Pateikta analizė patvirtina kai kuriuos istoriografijoje ir publicistikoje nusistovėjusius stereotipus apie Mažosios Lietuvos regiono sampratą šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve. Tačiau ji kartu atskleidžia ir naujus, mažiau identifikuotus, Mažosios Lietuvos, kaip specifinės lietuvių *atminties vietas*, receptijos lietuvių kultūrinėje atmintyje aspektus. Analizė patvirtino, kad Mažosios Lietuvos regiono įvaizdį lietuvių atminties kultūros diskurse formuoja bei palaiko etnopolitiškai motyvuotos ideologinės aspiracijos ir istorijos politikos prioritetai. Išties lietuvių istoriniame naratyve figūruojantys Mažosios Lietuvos regiono vaizdiniai leidžia kalbėti ir apie idealistinius, ir apie politizuotus šio regiono istorinės praeities suvokinius. Taigi istorinis Mažosios Lietuvos regiono įvaizdis šiandieniniame lietuvių istoriniame naratyve įgyja instrumentinę reikšmę. Vaizdiniai, aktualizuojantys Mažojoje Lietuvoje vykusius lietuviškosios kultūros raidos procesus, postuluoja „nekintamo lietuviškumo“ ideologemą, kurios leitmotyvas – tezė apie Mažąją Lietuvą, kaip lietuvių etninio tapatumo branduolį, kuris išliko net ir nepalankiomis istorijos raidos ir politinės situacijos aplinkybėmis. Akivaizdu, kad pastarojo turinio vaizdiniais yra būdinga etnocentrinė nuostata. Tuo tarpu vaizdiniuose, aktualizuojančiuose politinius Mažosios Lietuvos sampratos aspektus, vengiama etnokultūrinio primordializmo ir etnocentrinių akcentų. Šiuose vaizdiniuose Mažosios Lietuvos regionas reflektuojamas ne tik kaip lietuvių kultūrinės istorijos elementas, bet ir kaip politinės realybės dalis (pvz., Lietuvos Respublikos interesų Kaliningrado srityje klausimas). Pateikti argumentai leidžia nurodyti dvi ideologines Mažosios Lietuvos regiono įvaizdžio integracijos lietuvių kultūrinėje atmintyje paradigmas: 1) kultūrinę, kurioje akceptuojama kultūrinė Mažosios Lietuvos traktavimo lietuvių *atminties vieta* specifika ir 2) politinę, kuri aktualizuoja politinės realybės diktuojamus Mažosios Lietuvos istorijos raidos suvokinius. Tai esminiai mentaliniai mechanizmai, integruojantys Mažosios Lietuvos, kaip kultūriškai ir politiškai reikšmingos lietuvių *atminties vietas*, įvaizdį šiandieninėje lietuvių atminties kultūroje. Kita vertus, abiem paradigmoms būdinga tai, kad jų aksiologinių nuostatų atžvilgiu kontrastuojantys Mažosios Lietuvos

¹⁴² JUOZAITIS, A. Kalbos, pasakytos Mažvydo parke sausio 15 dieną, santrauka. Laisvė vakar ir šiandien. *Mažoji Lietuva. LPS Klaipėdos m. tarybos leidinys*, 1989, Nr. 2, p. 1.

¹⁴³ Žodžiai, ištarti prie Baltijos. *Mažoji Lietuva. LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės leidinys*, 1988, Nr. 5, p. 13, 15.

raidos procesai yra išstumti į „nepapasakotos istorijos“ (angl. *untold history*) periferiją. Vienu būdingiausių tokios tendencijos pavyzdžių galėtų būti lietuviškosios sovietinės nomenklatūros veiklos Klaipėdoje krašte problema, kuriai lietuvių istoriografija yra skyrusi labai mažai dėmesio. Iš čia kyla konstruktyvesnių sovietologinių Klaipėdos krašto istorinės raidos sovietinės okupacijos laikotarpiu tyrimų būtinybė.

Empiriniu požiūriu reikėtų klasifikuoti keletą istorinių siužetų grupių, eksplikuojančių Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių *atminties vietas*, reikšmę. Pirmajai grupei priskirtini siužetai, palaikantys Mažosios Lietuvos, kaip lietuvių kultūrinio tapatumo „kalvės“, vaizdinį. Antrajai grupei reikėtų priskirti siužetus, kurie lietuvių istoriniame naratyve aktualizuoja lietuvininkų etnosą ir vokiečių socialinės bei kultūrinės kolizijos vaizdinį. Trečiajai grupei neabejotinai priklausytų siužetai, pabrėžiantys neigiamas lietuvių etnosą paveikusios akulturacijos pasekmes. Ketvirtajai grupei būtų galima priskirti siužetus, sugestijuojančius Didžiosios Lietuvos, kaip lietuvininkų etnosui pozityvaus veiksnio, vaizdinį. Penktajai grupei reikia priskirti siužetus, kuriuose Klaipėdos krašto priklausymo Lietuvos Respublikai (1923–1939 m.) laikotarpis reflektuojamas lietuviškosios tapatybės „atgimimo“ regione epocha. Manytina, šeštajai grupei reikėtų priskirti siužetus, kuriuose pateikiamos Mažosios Lietuvos ne tik kaip „prarasto teritorijos“, bet ir kaip „netektos atminties dalies“ (pvz., tai ypač pasakytina apie lietuvių istoriniame naratyve atsiskleidžiančius Kaliningrado srities vertinimus) traktuotės. Pateiktoji istorinių siužetų klasifikacija rodo, kokios ideologinės aspiracijos lemia Mažosios Lietuvos recepcijos lietuvių atminties kultūroje turinį. Suprantama, tiek išskirtų siužetų bei vaizdinių analizė, tiek ir bandymas juos klasifikuoti nebūtinai tiksliai atskleidžia visus Mažosios Lietuvos regiono, kaip lietuvių *atminties vietas*, sampratos ypatybes, tačiau parodo esminius aktualizuojamo regiono istorinės praeities supaprastinimo ir bandymo suvokti lietuvininkų etnosą sanklodą mechanizmus.

Straipsnyje naudoti ankstesni tyrimai:

- CSÁKY, Moritz. Geschichte und Gedächtnis. Erinnerung und Erinnerungsstrategien im narrativen historischen Verfahren. Das Beispiel Zentraleuropas. In *Klio ohne Fesseln? Historiographie im östlichen Europa nach dem Zusammenbruch des Kommunismus*, Österreichische Osthefte 44/2002. Hrsg. A. IVANIŠEVIČ, A. KAPPELER, W. LUKAN, A. SUPPAN. Wien–Frankfurt a/Main, 2002, S. 61–80.
- HERMANN, Arthur. *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*. Vilnius, 2000.
- HÖPKEN, Wolfgang. Staatlichkeit, Ethnogenese und Kultur: Narrative und symbolische Muster nationaler Identitätskonstruktionen auf dem Balkan im 19. und 20. Jahrhundert. In *Reiche und Territorien in Ostmitteleuropa. Historische Beziehungen und politische Herrschaftslegitimation*. Hrsg. D. WILLOWEIT, H. LEMBERG. München, 2006, S. 405–425.
- HUTTON, Patrick. Collective Memory and Collective Mentalities: The Halbwachs-Ariès Connection. *Historical Reflections*, 1988, Vol. 15, No. 2, p. 311–322.
- LAURINAVIČIUS, Česlovas. Ką reiškia Lietuvai turėti Klaipėdą? In *Klaipėdos krašto aneksija 1939 m.: politiniai, ideologiniai, socialiniai ir kariniai aspektai* (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, T. XXI). Sud. S. POČYTĖ. Klaipėda, 2010, p. 11–31.
- LOPATA, Raimundas. *Politikai ir istorija: Algirdo Brazausko ir Vytauto Landsbergio istorijos sampratos = Politicians and History: Conceptions of history by Algirdas Brazauskas and Vytautas Landsbergis*. Vilnius, 2010.
- LUKŠAITĖ, Ingė. Lokalinės istorijos sampratos. In *Lietuvos lokaliųjų tyrimų padėtis: mokslinių straipsnių rinkinys*. Vilnius, 2005, p. 5–11.
- MEDIŠAUSKIENĖ, Zita. Laikas – erdvė – žmogus. In *Lietuvos istorija*, t. VIII, d. I. *Devynioliktasis amžius: visuomenė ir valdžia*. Sud. T. BAIRAŠAUSKAITĖ, Z. MEDIŠAUSKIENĖ, R. MIKNYS. Vilnius, 2011, p. 15–154.
- MILERYTĖ, Giedrė. *Mažosios Lietuvos lietuvių egzistenciniai likimai 1944–1959*. Vilnius, 2009.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. Das Bild Deutschlands und der Deutschen im heutigen Litauen. *Annaburger Annalen*. 1996, Nr. 4, S. 148–154.

- NIKŽENTAITIS, Alvydas. Das Bild der Deutschen in Zwischenkriegslitauen. In *Die deutsche Voksgruppe in Litauen und im Memelland während der Zwischenkriegszeit und aktuelle Fragen des deutsch-litauischen Verhältnisses*. Hrsg. B. MEISSNER, S. BAMBERGER-STEMMANN, D. HENNING. Hamburg, 1998, S. 237–253.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. Das Deutschlandbild im heutigen Litauen. In „*Der Fremde im Dorf*“. Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte. Rex Rexheuser zum 65. Geburtstag. Hrsg. H. J. BÖMELBURG, B. ESCHMENT. Lüneburg, 1998, S. 105–123.
- NIKŽENTAITIS, Alvydas. Įžangos žodis. Istorija, kolektyvinė atmintis, atminties ir atminimo kultūros. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. A. NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 7–24.
- NORA, Pierre. Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, No. 26 (Special Issue: Memory and Counter-Memory), 1989, p. 7–24.
- NORA, Pierre. „Gedächtniskonjunktur“. In *Transit 22 (Winter 2001/2002): Das Gedächtnis des Jahrhunderts*. Frankfurt a. Main, 2002, S. 18–31.
- NORKUS, Zenonas. *Nepasiskelbusioji imperija. Lietuvos Didžioji Kunigaikštija lyginamosios istorinės imperijų sociologijos požiūriu*. Vilnius, 2009.
- OSBORNE, S. Brian. *Landscapes, Memory, Monuments, and Commemoration: Putting Identity in its Place*. *Canadian Ethnic Studies*, 2001, vol. 33, issue 3, p. 33–77.
- POCYTĖ, Silva. *Mažlietuviai Vokietijos imperijoje 1871–1914*. Vilnius, 2002.
- POCYTĖ, Silva. Regioninės istorinės savimonės formavimas laikraštyje „Mažoji Lietuva“ 1988–1991 m. *Res Humanitariae*, 2007, Nr. 1, p. 43–55.
- POCYTĖ, Silva. Klaipėdos krašto politinė ir kultūrinė aplinka tarpukariu. In *Klaipėdos krašto istorijos ir kultūros atodangos. Klaipėdos krašto visuomenės veikėjui dailininkui Adomui Brakui atminti*. Sud. S. POCYTĖ, K. JOKUBA-VIČIENĖ. Klaipėda, 2007, p. 9–19.
- POCYTĖ, Silva. Die Suche nach der verlorenen Heimat und Geschichte in der Periodika der deutschen und litauischen Memelländer außerhalb des Landes nach dem Zweiten Weltkrieg. *Annaburger Annalen*, 2010, Nr. 18, S. 22–43.
- RADA, Uwe. *Die Memel. Kulturgeschichte eines europäischen Stromes*. Hamburg, 2010.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Der Anschluss des Memelgebietes an Litauen. Die Tilsiter Akte und der „Aufstand“ als Symbole des Legitimationsmythos. *Annaburger Annalen*, 2007, Nr. 17, S. 5–40.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Praeities panauda palaikant lietuvišką tapatumo orientaciją tarpukario Klaipėdoje. In *Nauji požiūriai į Klaipėdos miesto ir krašto praeitį*. (Acta Historica Universitatis Klaipedensis, T. XVII). Sud. S. POCYTĖ, V. SAFRONOVAS. Klaipėda, 2008, p. 79–99.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. „Lietuviškosios“ praeities aktualizavimas kaip tapatumo orientacijos raiška pokario Klaipėdoje. *Lietuvos istorijos metraštis*, 2007/2. Vilnius, 2008, p. 59–84.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Santykio su praeitimi bruožai Klaipėdos mieste XX–XXI amžių sandūroje. *Istorija*. 2009, Nr. 4(76), p. 39–53.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Kodėl Rusijos stačiatikių cerkvei prireikė buvusių Rytų Prūsijos pilių ir bažnyčių? *Kultūros barai*, 2010, Nr. 12, p. 16–18.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Prarastoji Klaipėda: 1944–1969 metai. In DEMERECKAS, Kęstutis; SAFRONOVAS, Vasilijus. *Klaipėda 1945–1965...* Klaipėda, 2010, p. 6–39.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. *Tapatybės ideologijų konkurencija Pietryčių Baltijos jūros regiono mieste: XX amžiaus Klaipėdos atvejo tyrimas*. Daktaro disertacija. Klaipėda, 2011.
- SAFRONOVAS, Vasilijus. Atminties orientavimas ir mentalinis Klaipėdos integravimas Lietuvoje XX amžiuje. In *Nuo Basanavičiaus, Vytauto Didžiojo iki Molotovo ir Ribentropo: atminties ir atminimo kultūrų transformacijos XX–XXI amžiuje*. Sud. Alvydas NIKŽENTAITIS. Vilnius, 2011, p. 65–112.
- SCHAMA, Simon. *Landscape and Memory*. London, 1995.
- SCHENK, Frithjof Benjamin. Mental Maps. Die Konstruktion von geographischen Räumen in Europa Seit der Aufklärung. Literaturbericht. *Geschichte und Gesellschaft*, Bd. 28, 2002, S. 493–514.
- STALIŪNAS, Darius. *Savas ar svetimas paveldas? 1863–1864 m. sukilimas kaip lietuvių atminties vieta*. Vilnius, 2008.
- STRAKAUSKAITĖ, Nijolė. Mažosios Lietuvos elito identiteto problema: kultūrinis diskursas. *Sociologija. Mintis ir veiksmai*, Nr. 1–2, 2001, p. 66–76.
- STRAKAUSKAITĖ, Nijolė. *Kultūros kraštovaizdis prie Kuršių marių*. Klaipėda, 2010.
- ŠUTINIENĖ, Irena. Socialinė atmintis ir lietuvių tautinė tapatybė. In *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Sud. V. ČIUBRINSKAS, J. KUZNECOVIENĖ. Kaunas, 2008, p. 111–134.
- TAUBER, Joachim. Der unbekannte Dritte. Die Kleinlitauer im Memelgebiet 1918–1939. In „*Der Fremde im Dorf*“. Überlegungen zum Eigenen und zum Fremden in der Geschichte. Rex Rexheuser zum 65. Geburtstag. Hrsg. H.-J. BÖMELBURG, B. ESCHMENT. Lüneburg, 1998, S. 85–104.
- VAREIKIS, Vyantas. Der Umgang mit Denkmäler in Klaipėda. *Annaburger Annalen*, 1999, Nr. 7, S. 95–100.
- VAREIKIS, Vyantas. Klaipėdos krašto praradimas: tarp iliuzijų ir Realpolitik. *Kultūros barai*, 2009, Nr. 3, p. 68–75.

LITHUANIA MINOR AS A LITHUANIAN *MEMORY SITE*: A THEORETICAL MODEL

Hektoras Vitkus

Klaipėda University, Lithuania

Summary

The author of the article seeks to assess the specificity of the structure of the image of Lithuania Minor from the theoretical viewpoint of the conception of memory sites. The aim of the research is to present theoretical interpretation of the concept of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site in the contemporary Lithuanian historical narrative. The objectives include: 1) the discussion of theoretical aspects allowing the understanding of the ideological prerequisites of the reception of Lithuania Minor in the discourse of Lithuanian memory culture; 2) the analysis of the content of the stereotypes, images, and plots that realize the conception of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site. The object of the research is the problem of identification of Lithuania Minor as a specific memory site in Lithuanian cultural memory.

In the first part of the article, Lithuania Minor as an Ideological Mark of Lithuanian Memory Culture, the specificity of the conception of Lithuania Minor is analysed in the contemporary discourse of Lithuanian memory culture and history policies from the theoretical viewpoint of the paradigm of memory sites. In the second part of the article, Elements of the Image of Lithuania Minor in the Lithuanian Historical Narrative: Attempt at Empirical Analysis, symbolical archetypes, such as images, historical notions, plots, stereotypes, and other perceptions important for the problems actualized in the research that maintain the reception of Lithuania Minor in the contemporary Lithuanian historical narrative are looked into from the empirical viewpoint.

The theoretical analysis confirmed that the image of the region of Lithuania Minor in the discourse of Lithuanian memory culture is formed and maintained by ethnopolitically motivated ideological aspirations and the priorities of history policies. Therefore, the images of the region of Lithuania Minor used in the Lithuanian historical narrative allow considering both idealistic and politicized perceptions of the historical past of the region. That way, the historical image of the region of Lithuania Minor in the contemporary Lithuanian historical narrative acquires an instrumental meaning. The images that actualize the Lithuanian culture development processes having taken place in Lithuania Minor postulate the ideologeme of „perennial Lithuanianness“, the leit-motiff of which is a statement of Lithuania Minor as the nucleus of Lithuanian ethnic identity that survived even under unfavourable conditions of the historical developments and political situations. It is evident that the notions of the said content are characterized by ethnocentric attitudes. Meanwhile, the images that actualize political aspects of the conception of Lithuania Minor avoid ethnocultural primordialism and ethnocentric accents. In them, the region of Lithuania Minor is reflected on not merely as an element of Lithuanian cultural history, but also as part of political reality (cf. the issue of interests of the Republic of Lithuania in Kaliningrad Region). The presented arguments allow identifying two ideological paradigms of the integration of the image of Lithuania Minor into Lithuanian cultural memory: 1) the cultural one, which accepts the cultural specificity of considering Lithuania Minor to be a Lithuanian memory site, and 2) the political one, which actualizes the perceptions of the development of history of Lithuania Minor as dictated by political reality. Those are essential mental mechanisms that integrate the image of Lithuania Minor as

a culturally and politically significant Lithuanian memory site into the contemporary Lithuanian memory culture. On the other hand, both paradigms are characterized by the fact that the processes of the development of Lithuania Minor, contrastive from the viewpoint of axiological attitudes, are ousted to the periphery of untold history. One of the typical examples of such a trend might be an issue of the activity of the Lithuanian Soviet nomenclature that Lithuanian historiography paid little attention to. That evokes the necessity of more constructive Sovietological research into the historical development of Klaipėda Region in the period of Soviet occupation.

Empirical analysis allowed classifying several groups of historical plots that explicate the significance of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site. The first group includes the plots that back the image of Lithuania Minor as “a smithy” of Lithuanian cultural identity. The second group might embrace the plots that actualize the social and cultural collisions of the Lietuvninkai ethnic group and Germans in the Lithuanian historical narrative. The third group would undoubtedly consist of plots which emphasize the negative effects of acculturation that effected the Lithuanian ethnic group. The plots where the period of Klaipėda Region being part of the Republic of Lithuania (1923-1939) is reflected as an epoch of the “rebirth” of the Lithuanian identity in the region are to be attached to the fifth group. The sixth group should be attached the plots where the versions of Lithuania Minor not only as a “lost territory”, but also as a “part of the lost memory” are presented (e.g., that particularly applies to the assessment of Kaliningrad Region disclosed in the Lithuanian historical narrative). The presented classification of historical plots demonstrates the ideological aspirations that predetermine the content of the reception of Lithuania Minor in the culture of Lithuanian memory. It stands to reason that both the analysis of the identified plots and notions and the attempt at their classification does not necessarily precisely reflect all the qualities of the conception of Lithuania Minor as a Lithuanian memory site, however, it reveals the essential mechanisms of the simplification of historical past of the actualized region and an attempt at understanding the structure of the Lithuanian ethnic group.

KLEINLITAUEN ALS LITAUISCHER *ERINNERUNGORT*: DAS THEORETISCHE MODELL

Hektoras Vitkus

Universität Klaipėda, Litauen

Zusammenfassung

Der Autor nimmt sich vor, den Aufbau des Images von Kleinlitauen aus der Sicht des Erinnerungsort-Konzeptes zu bewerten. Die Forschung hat sich das Ziel gesetzt, die theoretische Interpretation des Verständnisses von Kleinlitauen als von einem Erinnerungsort im heutigen litauischen historischen Narrativ darzulegen. Die Aufgaben dabei sind: 1) die theoretischen Aspekte zu behandeln, die es erlauben, die Hauptvoraussetzungen für die ideologische Rezeption der Region Kleinlitauen im kulturellen Diskurs des litauischen Gedächtnisses wahrzunehmen; 2) den Inhalt der Klischees, Vorstellungen und Plots zu analysieren, die den Begriff Kleinlitauen als einen litauischen Erinnerungsort vermitteln. Das Forschungsobjekt ist das Problem der Identifizierung Kleinlitauens als eines besonderen Erinnerungsortes im litauischen kulturellen Gedächtnis.

Im ersten Teil des Beitrags – „Kleinlitauen als ideologischer Marker der litauischen Gedächtniskultur“ – werden aus theoretischer Sicht des Erinnerungsort-Paradigmas die Besonderheiten des Begriffes Kleinlitauen im heutigen Diskurs der litauischen Gedächtniskultur und der Geschichtspolitik untersucht. Im zweiten Teil des Beitrages – „Elemente des Images von Kleinlitauen im litauischen historischen Narrativ: ein Versuch der empirischen Analyse“ – werden aus empirischer Sicht symbolische Archetypen behandelt, die die Rezeption Kleinlitauens im heutigen litauischen historischen Narrativ aufrechterhalten: Images, historische Vorstellungen, Plots, Klischees und andere in Hinsicht auf die Problematik dieser Forschung wichtigen Wahrnehmungen.

Theoretische Untersuchungen bestätigten, dass das Image der Region Kleinlitauen im litauischen Diskurs der Gedächtniskultur durch die ethnopolitisch motivierten ideologischen Aspirationen sowie durch Prioritäten der Geschichtspolitik geprägt und aufrechterhalten wird. Daher erlauben die im historischen litauischen Narrativ vorkommenden Vorstellungen von der Region Kleinlitauen sowohl über idealistische, als auch über politisierte Wahrnehmungen der historischen Vergangenheit dieser Region zu sprechen. Auf diese Weise bekommt das historische Image der Region Kleinlitauen im heutigen litauischen historischen Narrativ eine instrumentelle Bedeutung. Bilder, die die Entwicklung der litauischen Kultur aktualisieren, postulieren das Ideogem „des konstanten Litauentums“. Dessen Leitmotiv ist die Behauptung, Kleinlitauen sei der Kern der litauischen ethnischen Identität, der sogar unter ungünstigen Bedingungen der historischen Entwicklung und der politischen Situationen erhalten blieb. Es ist offensichtlich, dass für die Vorstellungen innerhalb dieses Inhalts die ethnozentrische Einstellung typisch ist. In Vorstellungen, die politische Aspekte des Begriffes Kleinlitauen aktualisieren werden, gleichseitig primordiale und ethnozentrische Akzente vermieden.

In diesen Vorstellungen wird die Region Kleinlitauen nicht nur als ein Bestandteil der litauischen Kulturgeschichte, sondern auch als ein Teil der politischen Gegenwart reflektiert (die Frage zu Interessen der Republik Litauen im Kaliningrad-Gebiet kann hier beispielhaft sein). Die vorgeführten Argumente erlauben, auf zwei Paradigmen des Integrierens des Images von Kleinlitauen in das litauische kulturelle Gedächtnis hinzuweisen: 1) auf das Kulturelle, in dem es die kulturelle Besonderheit des Betrachtens von Kleinlitauen als von einem litauischen Erinnerungsort betont wird und 2) das Politische, das Wahrnehmungen der historischen Entwicklung Kleinlitauens aktualisiert, die von der politischen Realität diktiert werden. Andererseits zeichnen sich beide Paradigmen dadurch aus, dass in Hinsicht auf ihre axiologischen Einstellungen widersprüchliche Abläufe der Entwicklung Kleinlitauens in die Peripherie der „unerzählten Geschichte“ (untold history) verschoben sind. Als eines der typischen Beispiele könnte das Problem des Wirkens der sowjetischen litauischen Nomenklatur im Gebiet Klaipėda dienen, der die litauische Historiographie sehr wenig Aufmerksamkeit geschenkt hat. Das bringt die Notwendigkeit von mehr konstruktiven sowjetologischen Forschungen der historischen Entwicklung des Klaipėda-Gebietes während der sowjetischen Okkupation hervor.

Die empirische Analyse erlaubt es, einige Gruppen der historischen Plots zu unterscheiden, die die Bedeutung Kleinlitauens als eines litauischen Erinnerungsortes explizieren. Zur ersten Gruppe gehören Plots, die das Bild Kleinlitauens als „der Schmiede“ der litauischen kulturellen Identität aufrechterhalten. Der zweiten Gruppe sollten Plots zugeordnet werden, die im litauischen historischen Narrativ das Bild der sozialen und kulturellen Kollision zwischen dem preußisch-litauischen Ethnos und den Deutschen aktualisieren. Zur dritten Gruppe gehören zweifellos die Plots, die die negativen Folgen der Akkulturation des litauischen Ethos betonen. Die vierte Gruppe beinhaltet

die Plots, die das Bild Großlitauens als einen für das preußisch-litauische Ethnos positiven Faktors suggerieren. Zur fünften Gruppe müssen die Plots zugeordnet werden, bei den der Zeitraum, als das Memelland zur Republik Litauen gehörte (1923-1939), als die Epoche des „Belebens“ der litauischen Identität in der Region reflektiert wird. Zur sechsten Gruppe sollten die Plots zugeordnet werden, in den Betrachtungen von Kleinlitauen nicht nur als von „einem verlorenen Gebiet“, sondern auch als von einem „verlorenem Teil des Gedächtnisses“ präsentiert werden. Das gilt besonders für die Bewertung des Kaliningrad-Gebietes, die das litauische historische Narrativ offenbart. Die vorgelegte Klassifizierung der historischen Plots zeigt, welche ideologischen Aspirationen den Inhalt der Rezeption Kleinlitauens in der litauischen Gedächtniskultur prägen. Gewiss kann weder die Analyse der einzelnen Plots, noch die Versuche sie zu klassifizieren, nicht alle Merkmale des Begriffes von Kleinlitauen als von einem litauischen Erinnerungsort zeigen. Dennoch werden dadurch die Hauptmechanismen des Simplifizierens der historischen Vergangenheit dieser Region und des Versuches, das Konstrukt des preußisch litauischen Ethos wahrzunehmen, verdeutlicht.